

ВИДАННЄ СОЮЗА ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ.

Др. М. ЛОЗИНСЬКИЙ.

ГАЛИЧИНА В ЖИТТЮ УКРАЇНИ.

ВІДЕНЬ, 1916.

НАКЛАДОМ „СОЮЗА ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ“.
З ДРУКАРНІ АД. ГОЛЫЦАВЗЕНА В ВІДНІ.

I. Вступ.

Історичні обставини спричинили, що український на-
рід в періоду завязків своєї державности в окремих князів-
ствах не перейшов до вищої загально-національної форми
державного життя, тільки попав під панування сусідніх
держав, під яким, перейшовши ряд змін державної прина-
лежности, знаходить ся й досі. Не витворивши власної дер-
жавної організації, ані не ввійшовши в цілоти в якусь
одну чужу державну організацію, не жив він у тих самих
умовах, однаковим, одноцілним життям, тільки залежав у
своїм розвитку в окремих своїх частих від різних держав-
них умов, зоставав ся під різними культурними впливами.
Се спричинило, що окремі части української землі займають
окреме місце в історії розвитку українського народу як
цілоти.

Українське національне відродження застає український
нарід у двох державних формаціях: в величезній більшості
в російській державі та меншості в Габсбурзькій монархії,
що творить від 1867 р. союз двох держав, Австро-Угорщину.
Крім сього головного поділу між дві державні формації за-
значили ся в життю українського народу також поділи
в межах тих державних формацій. Так у Росії маємо поділ
на Правобічну й Лівобічну Україну: коли на Лівобічній
сильніший вплив російської культури, то правобічна, яка
зоставала ся під Польщею аж до упадку сеї держави, за-
знала на собі більше впливу польської культури, чим на-
ближаєть ся до сусідньої Галичини. В Габсбурзькій монар-
хії маємо знов найперше поділ на Україну австрійську й
угорську: коли остання й досі усихає, неначе галузка від-
рубана від пня, без свідомости своєї національної єдності
в цілою Україною, то австрійська Україна стала до деякої

міри центром усього українського життя. Вкінці й австрійська Україна поділена — завдяки правно-державному поділові Австрії на так звані „історичні краї“ (в дійсності сей поділ переважно та зокрема щодо української території є противісторичний) — на галицьку й буковинську, які, творячи кожда часть окремої правно-державної цілоти (Галичини й Буковини), живуть до деякої міри окремим життєм.

Всі ці поділи — що инше, ніж поділ національної території, яка творить самостійну державу, на окремі провінції. Там поділ не роз'єднює окремих частей тої самої національно-державної цілоти. Натомість вище представлений поділ української землі, звязуючи окремі її части з національно чужими землями й народами в одну державну чи краєву (Галичина й Буковина) цілість, піддаючи їх при тім чужим інтересам, впливає на їх розвиток роз'єднуючим способом, перешкоджає творенню одноцільного національного життя.

З сього погляду найважніший поділ між дві державні формації, поділ на Україну російську й австрійську*, при чім, говорячи про австрійську Україну, треба мати на увазі передовсім Галичину, де український нарід витворив центр свого національного життя не тільки в Австрії, але й до деякої міри на всю Україну.

Се значінне Галичини в українськім національнм життю на протязі століття українського національного відродження хочемо саме прослідити. Приводом до сього — побіч загального інтересу такого розсліду — являєть ся та роля, яку відіграє Галичина в теперішній війні, роля предмету спору між Австро-Угорщиною й Росією, при чім се одначе не виключно спір за пограничну територію, але також, і то передовсім, спір за країну, яка з огляду на свій національний характер і тенденції національного розвитку з одного боку та на характер внутрішньої та зовнішньої полі-

* З огляду на те, що українська земля в угорській державі творить тільки незначну часть України та при тім не бере участи в українськім національнм життю, можна брати під увагу в Австро-Угорщині, говорячи про українське національне життя, тільки австрійську Україну.

тики обох держав з другого — має для них особливе значіння. Найбільше-ж у тім спорі заінтересований український нарід, — і се причина, чому ми беремо ся говорити про національне значіння Галичини для України.

II. Політичне положення українського народу в Росії й Австрії.

По втраті державної самостійности в формі окремих князівств, під чужим пануванням, доля окремих частей української землі була ріжна, але ті державні границі, які їх ділили, ніколи не творили між ними неперехідного муру. Причина того лежала по части в слабости тогочасної державної організації, по части в характері панування чужих державних організацій над українським народом: те панування було таке свіже й незміцнене, що ніяк не могло придавити визвольних змагань українського народу та зробити його органічною складовою частию даної державности. Сї державні відносини спричинили, що між окремими частями української землі не було властиво національно-культурних кордонів, які спинювали-б національно-культурні взаємини, обміну національно-культурними вартостями.

Таким національно-культурним кордоном стала аж державна границя між Австрією й Росією, які поділили між себе українську землю тоді, коли український нарід був віковим поневоленням і постійною боротьбою, як проти Польщі, так і проти Росії до краю знесилений.

Відтоді обі часті України живуть у великій мірі відмінним життям, залежним від політичних і культурних умов їх державної приналежности. Їх національно-культурний звязок спершу неначе зовсім переривається, а опісля, хоч навізують ся знов зі зростом національного відродження, доводячи не тільки до щораз ближших національно-культурних взаємин, але також до вироблення одного національно-політичного ідеалу, одначе державна приналежність являється в сїм процесі чинником спинювання.

Та з другого боку приналежність частини України до Австрії, держави з західно-європейським, в порівнянні з Росією вищим укладом життя, спричиняє, що українське національне життя розвивається корисніше, ніж колиб ціла Україна входила в склад російської держави.

* *

Загальні умови державного життя, серед яких жила російська частина України, представляють ся в головних основах так:

Від 1781 р., коли останки політичної автономії України скасовано, край поділено на губернії й введено кріпацтво, — Україна під правно-державним оглядом стала органічною частию російської імперії, переходячи однакові для цілої імперії стадії політичного розвитку, — отже скасування кріпацтва в 1861 р., надії на Олександра II й розчарування, яке принесли роки реакції за його панування, революційне ферментування, яке довело до революції 1905-7 рр., вкінці — як наслідок сеї революції — перехід до формально-конституційного монархізму, який одначе в своїй суті нічим не різнить ся від попереднього періоду абсолютистичного монархізму.

На ґрунті сих загальних умов державного життя ярко зарисовується ся політика російської держави щодо України. Абсолютистична держава, коли вона зложена з більше народів, являється вже по своїй природі державою національного гнету, в якій немає місця для національних прав в області правно-публичного життя. Але щодо України Росія веде особливу політику з метою знищити українську національну окремішність як таку, не допустити до розвитку української національної культури навіть у тих скромних межах можливостей, які дає абсолютистичний державний лад, перетворити український етнографічний матеріал в органічну частину російської національності. Як усяка політика старається знайти для себе усиправдильнення в деякій ідеології, так і ся російська політика щодо України знайшла собі ідеологію „національної єдності

руських племен". Насаджуючи сю „єдність“ на Україні, російська політика дійшла до того, що указами 1863 й особливо 1876 р. забороняє вживати в літературі української мови, кладучи тим способом законну таму українському національно-культурному розвитку. В сьм стані, з плямою державного злочину, зоставала ся українська мова в Росії аж до революції 1905—7 рр. В революційнім вирі указ 1876 р. потонув сам собою й українська мова відвискала ті права, які мала передтим, а саме право бути органом культурного розвитку в літературній області. Нових прав в області правно-публичного життя російська революція українській мові не принесла. Натомісць у періоді реакції, який наступив від розв'язання другої Державної Думи, уряд старав ся й ті права обмежити, аж укінці, покористувавши ся вибухом війни, закрити усі українські періодичні видавництва.*

* * *

Габсбурзька монархія, від часу приналежности до неї української території, переходила значно більше й основніших перемін державного життя. Революція й конституція 1848 р., яка була наслідком не стільки революційного натиску в самій державі, скільки революційних рухів у цілій Європі, що правда, не зміцнила нових державних основ і цісарський патент з 31 грудня 1851 р. привернув наново абсолютистичний лад. Одначе в 1860 р. починаєть ся наново конституційна перебудова монархії, яка знаходить завершення в 1867 р.: поділ монархії на дві держави, Австрію й Угорщину, та конституційний лад в обох.

На сьм політичний розвиток не спинив ся. Поминувши менші зміни парламентарної системи, як заведення безпосереднього вибору послів Державної Ради населенням у 1873 р. (до того часу палата послів складала ся з делегацій краєвих соймів) і заведення загальности виборчого права через роз-

* Докладніший огляд політики Росії щодо України див. в праці: Росія й Україна. З приводу теперішньої світової війни. Написав М. Михайленко. 1915.

ширення його на тих, що досі його не мали (т. зв. пята курія, в якій голосували всі горожане) в 1896 р., — закон з 1907 р. заводить загальне, безпосереднє, рівне й тайне виборче право до Державної Ради, ставлячи Австрію в ряд демократичних держав Європи.

Австрійська політика в українській справі ніколи не була ясна й певна, вона все була обтяжена спадщиною польсько-українських відносин у польській державі.

Після прилучення Галичини до Австрії, в абсолютистичнім періоді, австрійський уряд, рахуючи ся з тим, що польська шляхта не мирить ся з новими обставинами та мріє про відбудовання польської держави, старав ся ослабити її, опікуючи ся українським селянством. Але ся опіка не виходила поза скромні межі тих передовсім правно-економічних реформ, на які міг здобути ся абсолютизм.

Думка протиставити польським змаганням до відбудовання польської держави український нарід зродила в австрійських міродатних кругах плян поділу набутої з приводу упадку Польщі території на дві національні провінції, польську й українську. Виринувши в 1846 р., ся думка підперта в 1848 р. політичною акцією Українців, стала дуже актуальною, одначе в відповідній хвилі в правительств не стало рішучости, щоб її перевести в діло. Замість того надана правительством краєва конституція для Галичини з 29 вересня 1850 р., зберігаючи обстоювану Поляками єдність краю, ділить його на три округи, краківський, львівський і станиславівський, творячи таким чином з історичної української території два округи.

Зі скасуванням усіх конституційних здобутків 1848-их років, які зрештою були тільки здобутками на папері й ніколи не ввійшли в життя, та приверненням абсолютизму австрійська політика в українській справі починає повертати на лінію польських інтересів. При конституційній перебудові держави справа поділу Галичини вже зовсім не виринає на арену політичної актуальности. Рівночасно з конституційною перебудовою держави довершуєть ся прими-

рення австрійського правительства з Поляками — ціною признання польського політичного панування в Галичині.

Так австрійське правительство відсунуло від себе рішення польсько-українського спору на набутій при поділі Польщі території, а властиво, віддаючи політичне панування на тій території в польські руки, рішило його в користь Поляків.* Аж зріст української національної свідомости й сили, що довершував ся в безнастанній боротьбі з Поляками, з одного боку й демократизація політичного ладу Австрії з другого — поставили українське питання в Австрії знов у ряд державних питань і заставили австрійське правительство зайняти ся ним.

Рівночасно століття відродженого українського національного життя, різниця між політичним положенням українського народу в Австрії й Росії та щораз ясніша неминучість воєнного конфлікту між Габсбурзькою монархією й Росією — висувують українське питання на арену міждержавних питань.

Та хоч перехід зпід Польщі під Австрію не усунув, як можна-б було сподівати ся, — польського панування з австрійської України, одначе приналежність до Австрії поставила сю часть української землі в такі політичні умови, що вона могла розвивати своє національне життя й обороняти його перед польськими змаганнями.

Стаючи конституційною державою, Австрія стала рівночасно державою національної рівноправности, запорученої артикулом 19-им основного державного закона з 21 грудня 1867 р. про загальні права горожан держави.** Правда,

* Докладніший огляд австрійської політики в українській справі знайде читач в моїй праці „Утворенє українського коронного краю в Австрії“ 1915, — також по німецьки: *Die Schaffung einer ukrainischen Provinz in Österreich. Von Dr. jur. Michael Lozynskyj. Herausgegeben vom Allgemeinen Ukrainischen Nationalrat. Berlin — Juni 1915.*

** Перші два загальні устуня сього артикулу звучать:

„Всі народи держави є рівноправні й кождий нарід має право, котрого не можна нарушувати, зберігати й розвивати своєю національністю і мову.

„Держава признає рівноправність усіх краєвих мов у школі, уряді й публичнім життю.“

австрійське державне право не знає нації як підмету права та признає національні права не націям, тільки горжанам і мовам, а при тім міра національної рівноправности в практиці державного життя не для всіх народів держави однакова, але все-таки австрійська конституція дала кожному народови основу будувати власне [національне] життя та здобувати потрібний для сього правний простір.

Сеї принцип національної рівноправности, признаний австрійською конституцією, був тою основою, на якій розвивалося національне життя австрійської України. Сеї основи не могло відібрати українському народови польське політичне панування в Галичині. Опираючися на сій основі, український нарід у міру зросту своєї свідомости й сили здобував собі також щораз більшу міру національної рівноправности в державі.

Таким чином конституційний лад австрійської держави загалом і принцип національної рівноправности в австрійській конституції зокрема дав українському народови в Австрії змогу розвивати своє національне життя. В Австрії український національний розвиток не мав проти себе держави як такої, — як у Росії, — навпаки, державний лад признавав йому законні основи. Коли-ж український нарід і мав проти себе польські змагання, які знаходили признання австрійського правительства, то австрійський державний лад з одного боку клав деякі межі тим польським змаганням, з другого давав українському народови законну змогу боротьби проти них.

III. Національний розвиток російської й австрійської України.

Ще до початків українського національного відродження в Росії все українське, як у правно-публичнім життю на українській землі (адміністрація, суд, школа, церква), так і в культурнім життю громадянства усунено й заступлено російським.

Українське національне відродження почало поволі витискати російщину з культурного життя громадянства. Появилася українська книжка, розширюючи ся на всі області письменства, далі повстав український театр, заложено початки української школи (в формі недільних шкіл у Києві) з виглядами українізувати згодом усе шкільництво, почало виростати свідоме українське громадянство.

Як віднесло ся до цього процесу українського національного відродження російське правительство?

Знищивши політичну автономію України, здавивши її національно-культурне життя, російське правительство, здається, думало, що досягнуло свою ціль щодо України, й тому на перші прояви українського національного відродження, коли воно мало виключно літературний характер, аж до 1840-их років, не звертало жодної уваги.

Аж Кирило-Методіївське Брацтво (1846—7) своєю політичною тенденцією звертає на себе увагу правительства та стягає важкі карі на своїх членів, до яких належать тодішні найвизначніші діячі українського національного відродження — Шевченко, Костомарів, Куліш й ин. Але й долю Кирило-Методіївського Брацтва треба пояснити не стільки його українським характером, скільки його політичними тенденціями; за подібні політичні тенденції царь Микола I не милував нікого.

Аж у 1860-их роках, коли український національний рух з області літератури почав переходити в область суспільного життя, маючи за основу визволення з кріпацтва селянства, починають падати на нього особливі репресії, з яких найважніший: указ міністра внутрішніх справ Валуєва з 1863 р. з заборонаю видавати популярно-наукові й педагогічні видавництва українською мовою та царський указ з 1876 р. з заборонаю української літератури загалом.

Так виннято українську національність у Росії згідно права й то тоді, коли після політичного погрому на руїнах Гетьманської України тільки почало народжувати ся нове

українське життя, яке ще замало було зміцнило ся, щоб виступити як слід у своїй обороні.

Се мало важкі наслідки для дальшого розвитку українського життя в Росії. Поза дуже обмеженою літературною областю всяка суспільна праця в українській національній формі була виключена. Хто виходив поза ту область, працював у російській національній формі — чи як учений, чи письменник, чи громадський діяч. Не zostавало ся нічого иншого, тільки ждати, доки не змінять ся політичні відносини в державі, та прикладати свою руку до спричинення тих змін. Одначе, як сказано, український національний рух був замолодий і заслабий, щоб видати з себе поважнішу активну силу для боротьби за політичні зміни в державі. Се мало той наслідок, що живіші елементи на Україні захоплювали ся російським політичним рухом, відчували ся від українства та пропадали для української справи.

А хто не пропадав, той роздвоював ся: чи він був ученим, чи письменником, чи громадським діячем, чи нелегальним революціонером, усе були в нім дві душі: одна російська, яка відповідала цілості його духових інтересів, і друга українська, яка вміщувала ся десь у куточку першої та пригадувала йому иноді, що він — Українець, відповідаючи тим його духовим потребам, які стояли в звязку з його українським походженням, сентиментальною любовю до свого народу, його побуту, його пісень і т. д.

В таких стані знаходила ся українська національно-свідома й пів-свідома інтелігенція; решта інтелігенції українського походження була зросійщена й дуже часто видавала з себе найзавзятіших ворогів українства; широкі маси населення: міщанство, селянство, робітництво — представляли сирий етнографічний матеріал, який не міг у таких відносинах перетворити свого елементарного почуття національної окремішности в національну свідомість і, корячи ся силі, підпадав зверхнім впливам російськості.

Словом, український національний рух не переходив з гуртів у масу, не творив у національній формі вартостей,

які виповняють суспільне життя, не витворював українського національного типу громадянина, який у всіх сферах свого життя міг би бути Українцем і тільки Українцем, не перетворював української народньої маси в українську націю, — бо стояли цьому на перешкоді політичні відносини в російській державі.

Однак сї відносини все-таки не могли вбити української національної думки ані спинити її розвитку. Вона жила й розвивала ся, тільки учасниками її був не весь український нарід і не могла вона рівночасно з своїм розвитком реалізувати ся в його життю. Був се ідейний капітал, який творила національно-свідома часть народу для цілого народу, капітал, який мав стати добром цілого народу тоді, коли впадуть перешкоди, що унеможливляли вільне національне життя.

Драгоманів, означуючи як ціль українського національного руху — вернути український нарід у сімю культурних народів Європи*, тим самим схарактеризував зміст української національної думки: вона жила тими вартостями, які витворювали культурні народи Європи, й розвивала їх відповідно потребам України.

Перші основи відродження української політичної думки в Росії зустрічаємо в Кирило-Методіївськїм Брацтві. Як славянофільські романтики члени Брацтва бачили свій політичний ідеал у всеславянській федерації, розуміючи її як союз політично самостійних славянських народів, щось у роді „Злучених Славянських Держав“. У сій всеславянській федерації мала-б на думку членів Брацтва здійснити ся також політична самостійність України.

Висловом тої самої думки політичної самостійности України треба вважати далі український голос у „Колокол-ї“ Герцена в приводу дискусії про польсько-російські відносини. В ч. 61 „Колокола“ з 1860 р. поміщена стаття „Укра-

* Тут і далі щодо Драгоманова див. мою працю: Українське національне питання в творах Михайла Драгоманова. З нарисом про життя і діяльність Михайла Драгоманова. 1915.

їна“, автором якої мав бути Костомарів. Давши історичний огляд польсько-українських і російсько-українських відносин, автор застерігає для України право на незалежність у будучій славянській федерації та кличе: „Хайже ні Росіяне ні Поляки не називають своїми земель, заселених нашим народом“.

Як Кирило-Методіївське Брацтво звязувало політичну самостійність України зі своїм всеславянським ідеалом, так Драгоманів звязував її зі своїм вселюдським ідеалом анархії-бесначальства. В програмі „Громади“ — „української часописи“ з 1880 р. домагання самостійности України висловлене в формі „повної самостійности для вільної спілки громад по всій Україні“.

Та рівночасно як реальний політик домагається Драгоманів для сучасної хвилі перебудови Росії на федерацію автономних країв, утворених „відповідно цілості географічних, економічних й етнографічних умов“, заступаючи думку, що в автономії так утворених країв „найкраще може виявити ся й національна автономія“.

Побіч думки перебудови Росії відповідно українським інтересам родить ся також думка відірвання російської України від Росії сусідніми державами (Австро-Угорщиною й Німеччиною) при нагоді інтернаціонального воєнного конфлікту. Ця сепаратистична думка вириває з природи річи тоді, коли на інтернаціональнім горизонті хмари віщують воєнну бурю: отже на переломі 1880-их і 1890-их років і наново під кінець 1900-их років, щоби з вибухом теперішньої світової війни прибрати зовсім конкретні форми.

Під кінець 1890-их років, коли в Росії щораз більше зростала віра в близьку революцію, не тільки політичну, але й соціальну, українська політична думка тих кругів, які вірили в прихід і перемогу революції, звязує з нею також ідею національної революції: відділення України від Росії в самостійну українську республіку. З таким кличем виступає на переломі XIX й XX століття Революційна Українська Партія, перша українська соціалістична організація з масо-

вим до деякої міри характером, з якої опісля вийшли інші українські соціалістичні організації.

На передодні російської революції організують ся також українські демократичні групи, які, признаючи ідеал Самостійної України, одначе рахуючи ся з реальними можливостями конституційної перебудови російської держави, домагають ся автономії України в межах російської держави.

Автономію України приймають до своїх програм як домагання ближше здійснення, ніж відділення України від Росії, також українські соціалістичні групи так, що се домагання стає в рр. 1905—7 (себто до здавлення російської революції) національно-політичною програмою всього українства в Росії.

Так розвивала ся українська національна думка в політичній області.

Одначе за розвитком думки не йшла її реалізація. Правно-політичне положення українського народу як окремої нації в порівнянні з станом перед противукраїнськими указами 1863 р. й 1876 р. з переміною абсолютистичної форми правління в Росії на формально-конституційну не змінило ся. А всемогутність адміністрації унеможливила йому для боротьби за здобуття національних прав використовувати навіть ті обмежені загально-громадянські права, які є плодом російської революції; напр. вибір українських послів до Думи не можливий не стільки через виборчу систему, скільки через неможливість свободної виборчої агітації.

Такий був стан російської України безпосередньо перед вибухом війни. Український народ не тільки не досягнув ніяких національних прав в області правно-публичного життя, але й те, що принесла йому російська революція, право української мови бути органом літературного розвитку, було не стільки незабезпечене, що з вибухом війни могло правительство зробити те право в дійсности неіснуючим.

* * *

В австрійській Україні ідея самостійности України проявляється майже рівночасно з Кирило-Методіївським Брацтвом. Свідчить про це брошура о. Василя Подолинського п. з. „*Słowo przestrogi*“, яка появилася в 1848 р. Автор ділить тодішнє українське громадянство в Австрії на 4 партії: чисто-українську*, польсько-українську, австрійсько-українську й російсько-українську. Переходячи до характеристики тих партій, автор ставить на першій місці партію чисто-українську, до якої очевидно сам належить, і пише:

„Партія чисто-українська хоче України вільної й незалежної та змагає до неї просто, безоглядно, або через славянщину...

„Так, ми в Українці й віримо міцно в воскресення України вільної й незалежної; скорше чи пізніше, на тім нам ніщо не залежить, ані не стріваємося віддаленням часу, коли воно має наступити; бо чим є століття в життю народу? Не є воно навіть тим, чим рибі знесення одного яєчка! Минув той час, коли ми вагалися в куті виявити своє ім'я; сьогодні Українець виявляє його світові; ніщо не зможе здержати нас від загального змагання в Європі; не замовкнемо, хіба Європа замовкне; всі хочемо бути вільні та рівні з іншими народами...

„Хочемо бути народом і будемо ним неминує, бо голос народу — то божий голос, а терпеливості в потомків нам не нестане; адже тої чесноти нас учили“.

Як бачимо, о. Подолинський зв'язує ідею самостійности України з демократичними рухами в тодішній Європі, сим стоїть він вище від Кирило-Методіївського Брацтва, яке зв'язувало її тільки зі славянством.

Очевидно, чисто-українська партія, від якої говорить о. Подолинський, певне була тільки гуртком людей, а не політичною партією в докладнім розумінні слова. Але важне те, що вона була та що в брошурі о. Подолинського заста-

* На означення понять: України, Українець, український—автор уживає слів: Ruś, Rusin, ruski.

вила по собі слід. Додамо ще, що о. Подолинський уродився в 1813 р., був висвячений на священника в 1843 р.*), отже писав свою політичну брошуру вже в дозрілім віці.

Щодо інших партій, то під „польсько-українською“ партією розуміє автор тодішній польонофільський напрям, який швидко заманіфестував ся політичною організацією „Руський Собор“; під „австрійсько-українською“ — політичний напрям, який представляла „Головна Руська Рада“; під „російсько-українською“ — москвофільський напрям.

На ґрунті тогочасних реальних відносин ідеал самостійності України в розумінню Кирило-Методіївського Брацтва та в розумінню „чисто-української партії“ був тільки дуже далеким ідеалом, швидше політичною мрією, ніж політичною програмою.

Та політичне життя австрійської держави поставило українську справу також як справу реальної політики.

Австрія складала ся з окремих територіальних набутків, які під різними назвами (королівств, князівств, графств і т. п.) зберегли до деякої міри політичну окремішність. При конституційній перебудові держави в 1848 р. виринуло питання, як означити границі тих окремих країв, а також, які конституційні форми надати їх окремішности.

Австрійська Україна не творила окремого краю, тільки входила в склад краю, утвореного з цілого набутку Австрії при поділах польської держави та з набутку від Туреччини в 1775 р.** Утворення з сеї цілої території одного краю було, що правда, тимчасове й австрійське правительство весь час носило ся з думкою поділити Галичину відповідно її історично-національній складови на два краї, польський та український.

* „Діло“, ч. 64, з 23 марта 1914. Серія статей д-ра В. Щурата п. п. „Бендасюкські виклади“: „4. Початок українства в Галичині“.

** Буковина, набута від Туреччини в 1775 р., творила до 1850 р. разом з Галичиною одну адміністративну одиницю.

Коли-ж у 1848 р. разом з конституційною перебудовою держави й політичною автономією країв вирінуло питання конституційного означення поділу на краї, австрійські Українці під проводом „Головної Руської Ради“ виступають з домаганням утворення з української території Австрії окремого краю з політичною автономією та загалом усіми правно-державними управліннями, які державна конституція признає краям.

Так родить ся ідея автономії австрійської України, родить ся не як далека мрія, тільки як конкретне домагання з усіми виглядами на здійснення, родить ся з конкретних відносин в австрійській державі як приложення тих відносин до українських потреб. Таке значіння для розвитку політичної думки австрійської України мала її приналежність до австрійської держави.

Ідея політичної автономії австрійської України, хоч мала в 1848-их роках усі вигляди на здійснення, не здійснила ся. Але вона востала ся політичним капіталом українського народу в Австрії, яким він жив від того часу в усіх своїх національних змаганнях; вона була для нього мірою того, що йому в Австрії належить ся й що він повинен досягнути, щоб мати справді повну національну рівноправність у державі.

Автономія австрійської України була би принесла українському народови ту міру національної рівноправности зразу; була-б се — так сказати — „своя хата“, в якій він міг би жити по своїй волі.

Коли-ж замість того прийшло ся жити в „спільній хаті“ (в Галичині з Поляками, в Буковині з Румунами), прийшло ся також здобувати національну рівноправність з низу в гору, ступінь за ступнем, у безнастанній боротьбі з сусідами.

Політична автономія, яку з приверненням конституції в Австрії дістали краї, стала в Галичині знарядом політичного панування Поляків. Але се панування не могло йти так далеко, щоб зовсім позбавити український нарід національ-

них прав; на перешкоді сьому стояла державна конституція, яка признавала всім народам держави національну рівноправність. Польське політичне панування в Галичині могло тільки впливати на те, в яких розмірах може український нарід користувати ся національною рівноправністю. З історії польсько-українських відносин розуміється само собою, що Поляки старали ся звести ті розміри до найменшої міри; за розширення тих розмірів йшла боротьба, яка до нинішнього дня творить зміст польсько-українських відносин у Галичині.

Конституційний лад австрійської держави спричинив, що ся боротьба не була безуспішна. Признаючи кожному народови „право, якого не можна нарушувати, зберігати й розвивати свою народність і мову“, австрійська конституція дала українському народови в Австрії законні основи національного розвитку; признана державою „рівноправність усіх краєвих мов у школі, уряді й публичнім життю“ дала йому законну змогу здобути цілий ряд національних прав в області правно-публичного життя, без яких правильний національний розвиток не можливий.

Таким чином українська мова стала в Австрії не тільки органом літературного та загалом культурного розвитку українського народу в сфері громадянської самодіяльності, але також органом правно-публичного життя: українською мовою можна промовляти в австрійським парламентах та в галицькій і буковинській краєвій соймі, українською мовою оголошують ся державні та краєві закони й розпорядки властей, українською мовою послуговують ся в зносинах з горожанами української народности державні й автономні органи властей (адміністрація, суд, і т. д.), українська мова є викладовою мовою школи, не тільки народньою, але й середньою, а також і університетських катедр.

Очевидно, се далеко не все, що треба для вільного національного розвитку й що можна досягнути на основі австрійської конституції. Не все й щодо кількості й щодо якості. Щодо кількості — за кожду національну потребу

треба було вести важку політичну боротьбу проти Поляків так, що не йшло заспокоювання національних потреб українського народу рівномірно з їх наростанням, що становило нормальний розвиток українського національного життя. Щодо якості — недостає австрійській Україні саме того, що одно може бути запорукою правильного національного розвитку: політичної автономії, яка робила-б український нарід господарем свого життя на своїй землі.

Так домагання утворення окремого українського краю в Австрії зостає досі нездійснене. Не бачучи в австрійській дійсности виглядів на швидке його здійснення, політичні провідники виставили поки-що програму національної автономії на екстериторіальній основі, яка мала більші вигляди на здійснення з огляду на те, що її почато заводити і в інших національно-мішаних краях держави. Та й у сім напрямі осягнуто тільки початки: забезпечення числа української репрезентації в австрійському парламенті та в краєвих соймах Галичини й Буковини: в австрійському парламенті через відповідне територіальне означення виборчих округів, у краєвих соймах Галичини й Буковини системою національних курій, — при чім одначе, зокрема в Галичині, де новий закон про соймову репрезентацію ще не мав часу ввійти в життя, чисельна сила української репрезентації далеко не відповідає демократичному принципowi рівности виборчого права.

Та все-таки австрійський державний лад, роблячи український нарід активним учасником політичного життя конституційної держави на основі національної рівноправности, дав йому змогу розвитку, який перетворив етнографічну масу в націю. Тут український нарід від простого селянина до найвищих верхів інтелігенції живе своїм національним життям: учить ся в своїй школі, звертаєть ся своєю мовою до всіх державних урядів, заспокоює свої культурні потреби своєю газетою та книжкою, проявляє свою громадянську самодіяльність у своїх організаціях, а наскільки недостає політичної автономії стоїть сьому на пере-

шкоді, він, свідомий сього, бореться за її здобуття. Словом, в австрійській Україні український нарід бере участь у державнім життю як окрема нація, яка витворює всі вартости суспільного життя в українській національній формі та — наскільки державний лад ставить їй у сїм перешкоди — бореться за повну свободу жити вільним національним життям. Тут Українець не роздвоюється, тільки в усіх сферах свого життя є Українцем; тут витворився український національний тип громадянина, аналогічний до національного типу інших європейських націй.

* * *

Коли порівняємо український національний розвиток в Австрії й Росії, побачимо велику різницю в користь австрійської України. Коли ідеал Кирило-Методіївського Брацтва був радше політичною мрією, ніж реальною політичною програмою, — в австрійській Україні в той самий час побіч такого самого ідеалу самостійности України зродилася також ідея політичної автономії як реальна програма з усіма виглядами на здійснення. Коли російську Україну як окрему національну одиницю виїнято згід права (1863—1905), — австрійська Україна в той самий час мала змогу будувати своє національне життя в конституційній державі, творити всі вартости новочасного суспільного життя в українській національній формі. Коли російська Україна наслідком революції 1905 р. ледви одержала змогу проявляти національне життя в сфері громадянської самодіяльности, — австрійська Україна здобула в той самий час перші основи національної автономії.

На сю виспість національного розвитку австрійської України клав велику вагу найбільший політичний розум України, Драгоманів, який уважав австрійську Україну саме тим корисною для російської України, що вона живе вищим, західно-європейським політичним життям, а при тім завдяки деякій національній свободі може служити пристановищем національної праці для цілої України, доки

зміна політичного ладу в Росії не принесе національної свободи російській Україні.

В дискусіях про українські справи, зв'язані з поділом України на австрійську й російську, часто зверталося увагу на невисокий рівень української культури галицького типу. Безперечно, що рівень української культури в Галичині нижчий від культури інших народів, не тільки західноєвропейських, але й найближчих сусідів, Росіян і Поляків. Однак коли порівнюємо Україну австрійську з російською, то порівняння вийде в користь австрійської України. Річ у тім, що тут український народ живе своїм життям, витворює свою культуру, коли в російській Україні політичний лад не дає жити своїм життям, витворювати своєї культури. В російській Україні окремі одиниці й навіть цілі круги можуть мати вищу культуру від аналогічних кругів в австрійській Україні; однак та їх вища культура — російська, набута участю в російським культурним життям; як Українці вони стоять культурно нижче від аналогічних кругів в австрійській Україні, бо коли сі живуть культурними цінностями в українській національній формі, в тих культурні цінності в українській національній формі творять тільки якусь часть цілої суми їх культури.

Зазначаючи се, ми не хочемо нікого ані вивисшувати ані понижувати, тільки ствердити об'єктивний стан річей, на який склався цілий ряд причин, зв'язаних з поділом України на австрійську й російську.

IV. Участь російської й австрійської України й їх обопільні відносини в українським національним відродженню.

Як ми вже зазначили, поділ України між Росією й Австрією, який наступив тоді, коли український народ був віковим поневоленням і постійною боротьбою й проти Польщі й проти Росії до краю знесиленій, мав той безпосередній наслідок, що національно-культурні зв'язки між обома ча-

стями України спершу неначе зовсім переривають ся. Одначе, не вважаючи на вікове поневолення та знесиленне боротьбою проти нього, обі часті України мали ще в собі стільки життєвої сили, що обі вони — кожда своїми силами — будять ся до нового життя, вступають в еру національного відродження.

В російській Україні, де нитка українського життя властиво ніколи зовсім не вривала ся, національне відродження починаєть ся швидше, „Енеїдою“ Котляревського (1798), яка навязує безпосередньо до української літературної традиції.

Значно трудніший був перехід від тодішньої книжної до народної мови в Галичині. Сей перехід, якого dokonала „Руська Трійця“ (Шашкевич, Головацький, Вагилевич) „Русалкою Дністровою“ 1837, відбув ся не без впливу з російської України, одначе значнійшу ролю відіграли тут впливи національного відродження славянських народів Австрії.

В 1848 р. українські діячі в Австрії мали повну свідомість національної єдності з російською Україною. Свідчать про се їх політичні заяви, в яких вони називають себе частю українського народу, поділеного між Австрію й Росію, — їх публіцистика, їх література; характеристична подробиця — свідoctво сеї свідомості: Лев Трещаківський пропонує прикрасити будову „Народного Дому“ погрудями Хмельницького й Котляревського.

Близші та тривкіїші звязки між російською й австрійською Україною навязують ся аж у 1860-их роках. Тодішнє молоде покоління галицько-української інтелігенції, яке виступає під назвою народовців, живе не тільки в літературній, але почасти також у суспільно-політичній сфері ідеями Шевченкового „Кобзаря“, який стає для нього національним евангелієм; сей ідейний вплив російської України на австрійську зміцняєть ся особистими звязками.

Укази 1863 й 1876 р. збільшають заінтересованне російських Українців австрійською Україною та надають їй

окремого значіння для українського національного розвитку: значіння духового центра для всеї України. На вартости, які творять ся в процесі національного розвитку в австрійській Україні, складають ся від того часу не тільки праця місцевих елементів; у творенню їх беруть участь духові, а також матеріяльні сили російської України. В Галичині друкують свої твори українські письменники з Росії; в Галичині появляють ся політичні заяви політичних груп російської України; російські Українці причиняють ся матеріяльними фондами до творення українських національних інституцій у Галичині, в тій думці, що ті інституції служитимуть національним потребам цілої України.

Так австрійська Україна стає місцем, де спільними силами цілої України розвиваєть ся українське національне життя, де творять ся українські національні вартости на потребу цілої України.

Від того часу духові звязки між обома частинами української землі щораз більше зміцняють ся, витворюючи одну національну культуру, одну політичну думку, один національний ідеал.

З найвизначнійших діячів російської України, які мали живі звязки — не тільки літературні, а й особисті — з австрійською Україною, треба хронологічно поставити на першій місці Куліша, який, почавши в 1860-их роках, правда, з перервами, аж до смерті вдержував зносини з галицькими Українцями, а з початком 1880-их років пробував навіть вплинути на українську політику в Галичині, стараючи ся довести до тривкого польсько-українського порозуміння, — очевидно без успіху.

Діячем, значінне якого треба назвати найбільше всеукраїнським, був Драгоманів, загалом найвизначнійша політична індивідуальність новочасного українства. Почавши від половини 1870-их років, він своєю особою й діяльністю, веденою з еміграції, неначе звязував обі часті України в одну цілість. Для австрійських Українців був він не тільки представником передових кругів українського громадянства

в Росії, але загалом речником європейської поступової думки; російським Українцям він ціле життя вказував на незвичайну вагу факту, що частина української землі знаходиться поза границями Росії, в конституційній державі, через яку входить у круг європейських політичних інтересів.

Ми не будемо вичисляти імен усіх тих українських письменників і діячів, які так чи інакше брали участь у розвитку українського життя в Галичині, бо прийшлося-б нам вичислити всіх, що своєю працею zostавили якийсь слід в українському житті. Особливо письменники, не маючи змоги друкувати своїх творів у Росії, видавали їх у Галичині, в тій свідомості, що творять тут українські культурні вартости для цілої України.

Згадаємо тільки з найстарших, покійних уже, Антоновича й особливо Кониського, які мали вплив на той напрям української політики в Галичині, що старався з початком 1890-их років поставити українську справу на певніший ґрунт через польсько-українське порозуміння, що в даних відносинах показалося неможливим і тільки спричинило непопулярність українських діячів польсько-української угоди; далі згадаємо пок. Миколу Ковалевського, який був живим зв'язком між прихильниками Драгоманівського напрямку в Росії й Австрії.

З галицьких Українців у тих часах на російській Україні були найбільше відомі імена — з табору польсько-української угоди Олександра Барвінського, з радикального, Драгоманівського табору, Франка й Павлика.

Від половини 1890-их років і аж до останніх часів живим зв'язком між російською й австрійською Україною була в першій мірі особа Михайла Грушевського, російського Українця, який, скінчивши університет у Києві, був представлений Антоновичем і загалом Киянами як кандидат на катедру української історії в львівському університеті й, обнявши її, визначився не тільки як учений, але також як незвичайно діяльний організатор наукової, публіцистичної та загалом громадянської праці у Львові й Києві.

Під кінець 1890-их років і аж до російської революції Львів (по часті також Чернівці) став центром української політичної еміграції з Росії, яка тут розвивала свою діяльність, передовсім видавничу, для російської України. Всі тодішні українські соціалістичні групи (українська революційна партія, укр. соціалістична партія, укр. робітнича соціально-демократична партія, укр. соціально-демократична спілка, укр. народня партія) мали тут свої заграничні організаційні центри, всі видавали тут свої періодичні й неперіодичні видання, призначені для ширення нелегальними шляхами на російській Україні.

Діячі цих груп походили переважно з кругів молодіжних, навіязавши швидко звязки з тутешньою українською молодіжню, витворили спільне духове життя української молодіжці цілої України.

Безпосередньо перед російською революцією Галичина служила центром для діяльності (головно видавничої) також політичних груп старших кругів українського громадянства в Росії (група радикальна, демократична й т. д.).

По російській революції, коли українське слово здобуло — хоч обмежені — права в Росії, часть діяльності, яка досі спільними силами обох частей України вела ся в Галичині, перенесла ся до Києва. Туди перенесло ся видавництво „Літературно-Наукового Вістника“; там повстало „Українське Наукове Товариство“, яке стало центром для тамопніх українських учених, котрі до того часу могли працювати тільки в „Науковім Товаристві ім. Шевченка“ у Львові.

Словом, обопільні відносини ставали щораз живійші, обопільний вплив щораз більший. Український нарід, хоч розділений державними границями, ставав свідомою своєї єдності нацією й переводив сю єдність у діло, витворюючи спільні вартости єдиної національної культури, єдиної політичної думки.

В сїм процесі роля обох частей України була така: Пробудивши ся кожда самостійно до нового національного

життя після розгрому, який принесла українському народови боротьба за волю проти Польщі й Росії, вони швидко почали шукати шляхів до себе та, знайшовши їх, кожда відповідно до своїх обставин давала свою часть для творення національного життя. Російська Україна, не могучи в себе творити національного життя, давала передовсім думку; австрійська Україна переводила думку в діло, творячи новочасне українське національне життя. Австрійським Українцям російська Україна давала почуття сили, яку можуть мати тільки сини великого народу; в цілій своїй діяльності вони почували, що їх не тільки 3—4 мільйони в австрійській державі, що вони — часть великого народу, який числить над 30 мільйонів, важив колись в історії східної Європи та знову заважить. Для російських Українців австрійська Україна була живим свідоцтвом, що український нарід іде на зустріч кращій долі. В Росії історичний ворог України здавив усе українське життя, але зараз за границею, де тільки кінчила ся його власть, український нарід жив і розвивав ся, здобуваючи собі місце серед культурних народів Європи.

V. Розвиток думки про самостійність України.

Найвищим висловом українського національного відродження, висловом протесту проти національного поневолення й висловом свідомої волі зберігати й розвивати свою індивідуальність аж до здобуття рівного місця між вільними народами культурного світа, є ідея української національної самостійности, ідеал самостійної України.

Ми бачили, як українська думка вже в першій п'ятидесятилітній національному відродженню доходить до свідомості цього ідеалу. Сливе рівночасно, при тім незалежно від себе, проголошують його: Кирило-Методіївське Брацтво в Росії й „чисто українська партія“ в Австрії.

Ідеї Кирило-Методіївського Брацтва розвиває Драгоманів, даючи їм замість всеславянських вселюдські основи.

Пропаганда Драгоманова впливає на українську думку в Галичині, запліднену передтим творами членів Кирило-Методіївського Братства: Шевченка, Костомарова, Куліша.

Очевидно, про здійснення ідеалу самостійності України в даних реальних відносинах годі було думати. Й ми бачимо, як ті, що його голосять, сподіють ся його здійснення в тій ближше неозначеній будучности, в котрій сподівають ся здійснення тих політичних ідеалів, з якими звязують свій національний ідеал.

Що представники Драгоманівського напряму мали ялений ідеал самостійності України, характеристичним свідоцтвом сього є вірш Франка „Розвивай ся, ти високий дубе“, означений датою 17 марта 1883 р.* Ось його перші строфи:

*„Розвивай ся, ти високий дубе,
Весна красна буде!
Розтадуть ся нута віковії,
Проклянуть ся моде.*

*„Розтадуть ся нута віковії,
Тяжкій кайдани,
Непобіджена змжи ворогами
Україна встане.*

*„Встане слава мити Україна
Щаслива і вільна
Від Кубані аж до Сяну-річки
Одна, нероздільна“.*

„Від Кубані аж до Сяну-річки одна нероздільна“, — се не тільки поезія, се вже означення політичних границь і політичної незалежности українського народу на його землі.

* З вершиц і низиц. Збірник поезій Івана Франка. Львів 1893. Стор. 74.

Дальший розвиток української політичної думки старається надати ідеалови самостійності України щораз конкретніші форми.

Так зараз по заложенню української радикальної партії (1890 р.) представниками Драгоманівського напрямку в Галичині визначається в ній фракція т. зв. „національних радикалів“, найвиднішим представником яких виступає Вячеслав Будзиновський й які аналогічно до чеського державного права підносять українське державне право в Австрії. В результаті українська радикальна партія приймає в свою програму в 1896 р. домагання самостійності України.

В 1895 р. появляється „суспільно-політичний скіц“ „Україна Irredenta“ Юліана Бачинського, котрий зі становища марксизму старається вказати шляхи, якими розвиток продукційних сил мусить довести до утворення капіталістичної української держави.*

Коли в 1899 р. заложила ся українська соціально-демократична партія, домагання самостійності України знайшло ся в її програмі.

Те саме домагання знайшло ся в програмі національно-демократичної партії, що повстала при кінці 1899 р. як результат реформи партії народовців через пристушення до неї деяких радикалів, які в радикальній партії репрезентували передусім національний радикалізм.

* У своїх споминах про Драгоманова („Вістник Союзу визволення України“, ч. 23—24 з 15 серпня 1915) автор жалується на негативне відношення до його праці зі сторони Драгоманова та Франка. Та те негативне відношення дотикало не ідеалу самостійності України, тільки самої праці автора, який з самопевністю молодого адепта марксизму з легковаженням говорив про цілий дотеперішній розвиток українського народу та з такоюж самопевністю пророкував, якими шляхами піде здійснення ідеалу самостійності України. Сьогодні, по 20 літах, на ті пророкування, предсталювані як неминуча konieczність історичного розвитку, й сам автор певно дивить ся більше критично.

Здається, що автор також сильно прибільшує вплив своєї праці на дальший розвиток української політичної думки, приписуючи (в тихже споминах) усі дальші еволюції в справі самостійності України саме впливові своєї праці.

В тім самім часі виступила з домаганням самостійности України „Революційна Українська Партія“ на російській Україні, звязуючи його здійснення з революцією в російській державі, яка для поневолених народів повинна бути революцією не тільки політичною й соціальною, але й національною. Свій перший політичний виступ заманіфестувала згадана партія брошурою „Самостійна Україна“ (1900).

Передовсім національну самостійність виставляла як ціль українського народу в звязку з російською революцією „Українська Народня Партія“ (1903).

Також українська молодіж на своїм вічу в липні 1900 р. у Львові заманіфестувала, що її політичним ідеалом є самостійність України.

Так спільним змаганням обох частей України творився та ширився ідеал самостійности України, охоплюючи щораз ширші маси українського народу, викликаючи дискусію про шляхи й форми здійснення.

Від 1908 р., коли щораз більше ставала ясна неминучість загально-європейського конфлікту, українська політична думка звернула увагу на можливість осягнення самостійности України через відірвання російської України центральними державами від Росії. Ся справа була між ин. темою реферату п. Д. Донцова („Сучасне політичне положення нації і наші завдання“) та резолюцій на з'їзді української академічної молодіжи у Львові 1913 р.

Так представляється ся в найзагальніших рисах історія розвитку думки про самостійність України. Як бачимо, ся думка має за собою історію не багато коротшу, ніж новочасне українське національне відродження загалом. І хто один з проявів тої думки представляв би як народження самої думки, той не тільки робив би історичну помилку, але також обезцінював би саму думку самостійности України, представляючи її всупереч історичній правді як щось нове, недавно народжене, що через те саме не може ще бути глибоко вкорінене в свідомости народу.

Вище ми подали нарис розвитку самої думки самостійної України, поминаючи, як вона зазначувала ся в практичній політиці домаганнями національних прав, які мали в даних обставинах вигляд на здійснення.

Що найважнійше з сеї області, було зазначене в інших місцях; тут пригадаємо тільки, що найповнішим висловом думки самостійности України в приложенні до практичної політики являєть ся домагання автономії України. В Австрії зустрічаємо ся з ним уже в 1848 р. В Росії перейшло воно довшу еволюцію від програми Драгоманова до програми автономії України в часі російської революції.

VI. Австрійська Україна й Росія.

Росія, вважаючи себе наслідницею київської держави Володимира Великого та стоячи на становищі, що всі три руські племена повинні творити один національний і державний організм — „єдину, неподільну Росію“, ще при першій поділі Польщі мала намір забрати також Галичину. Користаючи з безладдя в польській державі, вислала вона ще в 1767 р. відділ війська під проводом ген. Кречетнікова до Львова буцім-то берегти порядку, а в дійсности пригтовляти ґрунт під російську окупацію Галичини. Коли-ж у 1772 р. Австрія зажадала Галичини з Львовом рішуче для себе, мало не прийшло з сього приводу до оружного конфлікту між Росією й Австрією. Одначе конфлікт удаю ся полагодити дипломатичним шляхом так, що Росія уступила.

Одначе своїх намірів не зрекла ся.

Вже в часі третього поділу Польщі в 1795 р. російський генерал Тутольмін заявив у своїй прокламації з 18 липня 1795 р., що землі: Холмська, Белзька й Луцька, які зайняла була Австрія, були давнійше складовими частинами російської держави.

Потім, у часі Наполеонських воєн, коли царь Олександр I у вересні 1805 р. укладав плян злуки всіх земель польської держави під своїм скиптром, російська диплом-

матія звернула ся до Австрії з проханням відступити Росії Галичину за шлезько-баварське відшкодування. Та сї плани розвіяв погром під Австерліцем.

Але швидко опісля Росія свій плян щодо Галичини бодай у часті таки здійснила. Беручи в австрійсько-французькій війні в 1809 р. участь по стороні Наполеона, віднесла вона з перемоги над Австрією ту користь, що дістала т. зв. тернопільський округ.

Кн. Голіцин, головний вождь російського корпусу, призначеного до зайняття Галичини, дістав від царя Олександра І отсю тайну інструкцію:

„1. Приєднувати для Росії населення Галичини, переконуючи його, що Росія, виступаючи против Австрії, вважає добро Галичини своїм власним. Викликаючи між Галичанами такий прихильний настрій, уладити акцію армії таким способом, аби загальне ополчення, зібране в Галичині, творило наче авангард наших військ, які знову повинні творити для нього безпечну опору. — 2. Зайняти сильне становище на правім березі Висли, а коли на лівім березі не буде значніших ворожих корпусів, перейти Вислу, маючи головну увагу, що інтерес Росії вимагає можливо найбільшого розширення свого володіння в Галичині.“

Тернопільський край зовсім не наситив Росії. Що не вдало ся їй досягнути в союзі з Наполеоном, те готовив ся царь Олександр І дістати в політичній комбінації проти Наполеона. Готуючи ся до рішучої розправи з ним, висловив царь у власноручних тайних інструкціях для свого посла в Відні з лютого 1811 р. „абсолютну konieczність здобути цілу Польщу“, отже також Галичину, за яку Австрія мала дістати молдавсько-волоське відшкодування.

Однак погром Наполеона й віденський конгрес 1815 р. мали для Росії той наслідок, що вона не тільки не розширила свого володіння в Галичині, але ще мусіла віддати Австрії Тернопільський Край.

Пригадала собі Росія знову справу Галичини за Миколи І, в часі непорозуміння з Австрією з приводу турецької

війни. Російський посол у Відні, гр. Татіщев, дістав припорушення прослідити настрій галицького населення супроти Росії. Виконавши те припорушення, він у червні 1828 р. доносив до Петербурга: „Населення тернопільської й заліщицької землі благословляє літа, пережиті під російським скиптром, і оплакує сю добу свого щастя“.

На весну найближшого року в російським генеральнім штабі обмірковували плян воєнного походу на Галичину.

Пляни Росії щодо Галичини в тих часах дуже ясно розкриває записка гр. М. Муравєва „Взглядъ на Австрію“*, написана коло 1840 р.; її автор виказує, що зайняти Галичину се для Росії конечність і обовязок.

В 1846 р. виявив алетит Росії на Галичину сам Микола I, плянуючи „заміняти ся з Австрійцями Галичиною за Польщу до Бзури й Висли“. Тоді він висловив ся: „Взяв би я зараз Галичину, бо се наш старий край“.

Намісник Паскевич назвав сей царський проєкт „правдивим ділом великого російського монарха“, мотивуючи се не тільки тим, що Галичиною, заселеною двома народами, які борються ся з собою, лекше управляти, ніж національно одноцільною Польщею, але також тим, що „Галичина була в давніх часах російським краєм, а й тепер живуть там православні унії“.

В сій справі цікаві також „Записки о Галиції 1846 года“ Д. Сонцова, ад'ютанта ген. К. Паскевича. Він звертає увагу на „прихильність до Росії в цілій Галичині“. А саме: Краків бажав прилучення до російської Польщі; польська шляхта після рівні в 1846 р. пізнала різницю між порядком у Росії й безладдєм в Австрії; нарід славянського племені, колись сильного галицького князівства, власність старої Руси, переважно грецької віри, унії, все бажав бути прилученим до Росії; австрійське військо не хоробре та зде-

* Ся записка надрукована в публікації „Матеріали по історії возродження Карпатской Руси“ І. Свенціцкого, ч. II, стор. 6—20.

моралізоване; словом, „досить одного слова й декілька батальйонів і Галичина наша“*.

Наведені факти свідчать, як Росія ані на хвилю не спускала ока в Галичини, ждучи „слухного часу“, коли її можна буде забрати.

Та вона не тільки ждала, — вона також підготовляла той „слухний час“, стараючи ся насадити серед українського народу Австро-Угорщини думку, що він — часть російського народу та що його змаганням повинно бути з'єднання в Росією.

Ся російська агітація серед українського народу Австро-Угорщини не була відірваним явищем; Росія агітувала так само серед усіх славянських народів Австро-Угорщини й Туреччини, виступаючи як освободителька Славян від німецького, мадярського й турецького ярма й обіцяючи їм „золотий вік“ під своєю опікою, — „славянський вік“, коли „всі славянські ріки зіллють ся в російським морі“. Між сею панславістичною — в дійсности панросійською — агітацією між иншими славянськими народами й між російською агітацією серед українського народу Австро-Угорщини була тільки та різниця, що коли супротив инших славянських народів Росія виступала як оборонниця й покровителька свободного розвитку їх національності, то серед українського народу ширила вона думку, що його національністю, його мовою, його літературою, його культурою є національність, мова, література, культура російська.

Вже в 1840-их роках бачимо у Львові т. зв. „Погодинську колонію“, провідник якої Денис Зубрицький зостає в близьких зносинах з московським істориком Походіним і яка ширить між галицько-українською інтелігенцією думки про російську національність українського народу. Згодом з невеликого гуртка виросла ціла партія, яка ширила ту саму думку серед українського народу Австро-Угорщини й підготовляла ґрунт для прилучення австрійської України до Ро-

* Матеріали для сеї частини цього розділу взяті з публікації: Іван Кривецький. Галичина і Росія. Кілька історичних пригадок. Львів 1914.

сії, — москвофільська партія, як її називала українська сторона, або російсько-національна („русско-народная партія“), як вона сама себе називала.

Вся історія москвофільської партії в австрійській Україні свідчила про те, що народини й розвиток її були ділом російської політики; тепер, у світлі тих фактів, які принесла війна, не може бути про се ніякого сумніву.

Москвофільські діячі звичайно зазначували, що вони признають національну єдність українського народу з російським, але не думають про відірвання „російської території“ Австро-Угорщини та прилучення її до Росії, тільки хочуть у межах австрійсько-угорської держави здобути для „російської національності“ змогу вільного розвитку. Однак вже перед війною був відомий цілий ряд фактів, з яких ясно виходило, що москвофільська партія встає в близьких зв'язках з російськими урядовими кругами та жде прилучення австрійської України до Росії.

Що правда, ці факти вміли й галицькі москвофіли й їх російські опікуни так вручно закривати, що австрійським властям ніяк не вдавалося доказати москвофільським діячам їх змагання до відірвання австрійської України та прилучення її до Росії в карно-судових процесах.

Один з таких процесів, процес против Ольги Грабар і тов. за державну зраду в 1882 р., скінчився тільки засудом обвинувачених за дрібні політичні провини. Та наскільки від сеї процесової дійсності відбігала правдива дійсність, про се нехай скаже лист одного з головних обвинувачених у процесі, о. Івана Наумовича, який по процесі перейшов з унії на православ'я й перенісся до Росії.

В листі, який маємо на увазі, писаним в 1891 р. до одного з петербурзьких опікунів галицького москвофільства І. Корнілова, о. Наумович представляє тодішнє становище москвофільського духовенства, звернене проти митрополита Сильвестра Сембратовича й його політики (митрополит був прихильником тодішньої польсько-української угоди), як доказ компромітації уніятського митрополита й пише:

„Но это не безъ Божьей воли. Это нужно было, чтобы въ день онъ, когда козакъ напоить свою лошадь по ту сторону Збруча, православіе сдѣлалось въ одинъ день по телеграфу . . . Вѣдь я знаю мой народъ. Мы воссоединимся милліонами, а Москва не доставить намъ столько колоколовъ, чтобы ими снабдить 2.000 церквей; колокола есть и у насъ.

„Кажется, живемъ въ серіозномъ времени. Австрія, накануне новаго эксперимента съ новымъ еще неизвѣстнымъ образомъ правленія, коварно закрыла парламентъ, коварно росписала въ такъ короткое время выборы. Она изолированная, а врядъ ли Росія 1891 года спасетъ ее отъ народовъ такъ, какъ Россія 1848 года.

„*Serius ocius sors exitura . . .*

„Пускай не повезетъ намъ при выборахъ, — противъ пытокъ беззащитному трудно бороться, — но и это не спасетъ ее, но еще болѣе раздражить народъ.

„Жертвы Россіи для Галиціи не потеряны; но правду скажу, безъ жертвъ со стороны Россіи борьба ея была бы даже немислима.

„Россія посягла и соберетъ сторичные плоды“*.

Безпосередньо передъ війною мали ми в Австро-Угорщині серію трьох процесів за державну зраду проти москвофілів: у Мармароськім Сиготі в Угорщині в 1913 р., де були з приводу православної агітації обвинувачені й за менші політичні провини засуджені самі селяне, у Львові в 1914 р., де обвинувачених інтелігентів (двох світських і двох православних священиків, які прийняли православіє в Росії й там були висвячені) зовсім увільнено, та в Чернівцях, де до процесу не дійшло, бо обвинувачені рівночасно з увільненням у львівським процесі втікли з слідчої вязниці до Росії.

Сим разом правдива дійсність не дала на себе довго ждати: обвинувачені (Бендасюк, Колдра) й оборонці (др. Дудкевич, др. Глушкевич) з львівського процесу, виїхавши пе-

* Лист поданий у цілості в цитованих „Матеріалахъ“ Свєшідького й наведений у цитованій публікації Крєвєцького.

ред самою війною до Росії, як також черновецькі обвинувачені (брати Геровські) вернули в австрійську Україну з російською армією, щоб помогати їй вести діло „визволення та з'єдинення“ її з Росією.

Коротко кажучи, москвофільська партія мала сповняти в австрійській Україні, — заки настане „слухний час“ прилучення її до Росії, — таку саму задачу, яку супроти російської України сповняла політика російського правительства з підмогою деяких крутів російського громадянства: насаджувати думку, що український нарід — часть російського народу та здійснювати ту думку спинюваннем українського національного розвитку. Очевидно, в Австрії ся політика Росії супротив України не могла числити на такі успіхи, як у себе дома, бо тут могла вона тільки аїтувати в свою користь, а не мала державної влади давити, забороняти й переслідувати український національний розвиток; тут радше ходило їй про те, щоб хоч в якісь части українського народу насадити та вдержати думку про національну єдність і потреби державної злуки з Росією, доки не прийде час воєнного походу на австрійську Україну.

Треба сказати, що австрійська політика в українській справі зробила сій політиці Росії щодо України велику прислугу. Віддавши політичне панування над українським народом у Галичині в польські руки, Австрія дала москвофільській пропаганді знамените оружжя в руки. Доки український рух в Австрії був політично слабкий, москвофільська партія аїтувала тим, що тільки Росія може визволити „галицько-російський нарід“ з польського гнету. Коли-ж український рух став політично настільки сильний, що Поляки почали бояти ся за своє політичне панування в Галичині, вони самі для ослаблення його почали підпирати москвофільську партію, спершу з місцевих причин, бо вона не загрожувала їх політичному пануванню, а потім у звязку з новим напрямом польської політичної думки, який на всеславянськім коніресі в Празі 1908 р. проголосив ідею польсько-російського помирения.

Правда, не вважаючи на все те, український національний рух в Австрії все-таки став силою, яка опанувала все життя українського народу й витиснула москвофільство поза межі національного життя народу. Одначе справа була би представляла ся зовсім инакше, якби Австрія була пішла в українській справі тим шляхом, на який почала була рішати ся в 1848-их роках, якби австрійська Україна була осягнула політичну автономію в межах австрійської держави. Українське життя було-б наслідком сього так розвинуло ся, що москвофільство не мало-б тут ніяких основ; натомість уся російська Україна була-б дивила ся на автономну австрійську Україну як на обіцяну землю вільного українського національного життя.

Одначе Австрія не мала зрозуміння для сього міждержавного значіння української справи, хоч на се вказували їй уже в першій австрійській парламенті в 1849 р. навіть сторонні люди, напр. чеські політики Палацкий і Рігер; оцінюючи відносини на території колишньої польської державности, думала вона, що єдиним забезпеченням себе проти Росії може бути утворення на набутій при поділі Польщі території осередка вільного польського життя, — вільного в польським розумінню, з правом піддавати польським інтересам інтереси українського народу. Не політика австрійського правительства охороняла інтереси українського народу в Австрії, тільки австрійська конституція; натомість австрійське правительство інтересувало ся українською справою тільки як галицькою справою, аж до останнього часу не звертаючи уваги на російську Україну й на міждержавне значіння української справи.

Аж політика Росії почала відкривати Австрії очі в українській справі.

В міру того, як австрійська Україна ставала тереном будовання українського життя з'єдиненими силами України, Росія почала щораз інтензивнійше приготувляти собі ґрунт для її завоювання. Зазначило ся се з одного боку щораз інтензивнійшим підпиранням москвофільської партії серед укра-

їнського народу в Австро-Угорщині, з другого заявами тих кругів російського громадянства, які в українській справі займали те саме становище, що російське правительство, — що Росія доти не здавить українського руху в своїй державі, доки поза її границями він матиме місце євобідного розвитку. В останніх роках уся російська преса противукраїнського наїпрямку просто закликала Росію до війни з Австро-Угорщиною за відірвання австрійської України та прилучення її до Росії.

І чим яснійше ставало, що надтягає світова воєнна буря, тим яснійше ставало також, що війна між Австро-Угорщиною й Росією буде з боку Росії війною за здобуття й поневолення австрійської України.

VII. Війна за австрійську Україну.

Як тільки розпочала ся війна, зараз показало ся, яку задачу мала московфільська партія в австрійській Україні.

Що найвизначнійші провідники сеї партії ще перед вибухом війни винесли ся до Росії й заложили в Києві „Карпато-Рускій Освободительний Комитетъ“, який поставив собі за задачу співділати з російською армією в справі відірвання австрійської України від Австрії та прилучення її до Росії і з російською державною властю в справі винищування українства й насаджування російськості в зайнятій уже армією країні. В склад комітету ввійшли: др. Юліян Яворський, який уже декілька літ передтим висмігував до Росії та проживав у Києві, працюючи в кругах київських російських націоналістів і в їх органі „Кієвлянин-і“, Семен Лабенський, редактор московфільської газети „Прикарпатская Русь“ у Львові, й московфільські адвокати з Галичини др. Глушкевич, др. Сьокало і др. Сохоцький. Що сей комітет уважав свою діяльність тільки продовженням діяльності московфільської партії серед українського народу в Австрії, видно найліпше з його заяви, що він після зайняття Галичини російською армією переносить ся

до Львова й передає свої повновласти управі москвофільської партії, т. зв. „Русскому Народному Совѣту“.

Комітет видав (під датою 29 липня с. ст. 1914) відозву до „російського народу“ Галичини, в якій обіцяє йому визволення зпід Австрії та з'єднання з Росією.

Далі постарався комітет про видання інформаційної брошури про Галичину для російських офіцерів*, в якій діяльність москвофільської партії представляється як підготування ґрунту для приходу Росії; між ин. на карті Галичини, доданий до брошури, означені місцевости, де живуть члени „Русск-ого Народн-ого Совѣт-а“ й подані їх імена.

Через київського генерал-губернатора Трепова вислав комітет до царя телеґраму, в якій названі по імені члени комітету „отъ имени собравшихся въ матери городовъ русскихъ, древне-престольномъ Кіевѣ, жителей и народныхъ дѣятелей Карпатской Руси повергають къ стопамъ Его Императорскаго Величества чувства безпредѣльной вѣрно-подданической преданности и, моля Всевышняго о дарованіи славной побѣды русскому освободительному оружію, всеподданѣйше просятъ Его Императорское Величество всемилостивѣйше принять изстрадавшуюся въ многовѣковой лютой чужоплеменной неволи Карпатскую Русь въ родное лоно Великой Русской Семьи и завершить святое историческое посланничество собиранія Земли Русской.“

На сю телеґраму царь через того самого київського генерал-губернатора відповів:

„Передайте мою благодарность Карпато-русскому освободительному комитету за выраженные имъ чувства. Всею

* Современная Галичина. Этнографическое и культурно-политическое состояние ее, въ связи съ національно-общественными настроеніями. Записка, составл. при Военно-Цензурномъ отдѣл. Управл. Генералъ-Квартирм. Штаба Главнокомандующаго Арміями Юго-Западнаго фронта. Походная Типографія Штаба Главнокомандующаго Арміями Юго-Западнаго фронта. 1914. — 3 допискою: „Довѣрительно. Для широк. ознакомл. г. г. офицеровъ дѣйствующей арміи.“

душею раздѣляю его сокровенную надежду, если на то будетъ Господня воля, увидѣть нашихъ зарубезныхъ русскихъ братьевъ свободно слившихся съ Великою Русью.“

В тїм самїм часї инша група провідників москвофільської партії працювала в Петербурзі. Тут був також др. Дудикевич, якого царь прийняв на окремій аудієнції.*

Коли до сього додамо відомий маніфест вел. кн. Миколи Миколаєвича до „російського народу“ Галичини,** то не зостане найменшого сумніву, в яким відношенню стояла Росія до москвофільської партії серед українського народу в Австрії. Не покидаючи думки завершити „збирання російських земель“ прилученням австрійської України, Росія планоно виховувала серед українського народу в Австрії партію, яка мала тут промоувати шлях російській армії й російській політиці супротив українського народу.

А що в планах завоювання австрійської України велике значінне мала противукраїнська політика Росії, се ясно видно з заяви російського міністра заграничних справ Сазонова в Державній Думі в лютім 1915 р. Вичисляючи причини, які примусили Росію до війни проти Німеччини, Сазонов згадав також про Галичину, де, мовляв, німецькі гроші сотворили ворожий Росії український рух.

Що погляд Сазонова на генезу українського руху не вірний й являєть ся тільки аргументом, утвореним на дипломатичний ужиток даної хвилі, про се не потребуємо з ним спорити. Але що розвиток українського руху в Галичині й його значінне для національного життя всеї України був одною з причин, які заставили Росію вести війну за австрійську Україну, се й без заяви Сазонова, яка се потверджує, було певне.

* Вище подані факти взяті з публікації: Галичина підчас російської окупації. Серпень 1914 — червень 1915. Написав Іван Петрович.

** Див. „Визвольні маніфести російського уряду в теперішній війні“. Написав М. Михайленко. 1915.

Потвердила се також ціла російська політика в українській справі в часі російської окупації австрійської України. Та політика не воставляла сумнівів, що найважнішою справою для російської державної влади в австрійській Україні було винищення всього українського життя та зросійщення українського народу. На цілім просторі українських земель під російським пануванням почала ся одноцільна противукраїнська політика: в російській Україні розпорядками адміністрації відібрано українському народови й ті дрібні здобутки, які була йому принесла революція, заводячи в дійсности такий стан, який був за панування указу 1876 р.: на зайнятій території австрійської України переводжено зарядження, які мали за ціль зрівнати її в виїняттю згід права з російською Україною.

Як політика російського правительства вважала російську Україну не тільки під державним, але й під національним оглядом частю „єдиної, неподільної Росії“, так царь Микола II, у часі свого побуту у Львові, проголосив публично завершенне „збирання російських земель“ зайняттям австрійської України, яку він, царь, проголошує частю „єдиної, неподільної Росії“ в державнім і національнім розумінню.

Царські слова potwierдили, що Росія вважає теперішню війну війною за австрійську Україну — в тій цілі, щоб історичну боротьбу між Україною й Росією рішити невідклично в користь Росії.

VIII. Значінне австрійської України в часі російської окупації для української справи в Росії.

Що Росія сеї своєї цілі не осягнула би, хочби їй і було вдало ся задержати австрійську Україну в своїх руках, певність сього дає нам уся дотеперішня історія українського народу. Знищивши ті вищі форми українського національного життя, які розвинули ся в австрійській Україні, Росія була би спричинила припізнєнне українського націо-

нального розвитку, який тепер мав би нові перешкоди на своїм шляху, однак певна річ, що український нарід переміг би й ті перешкоди.

Тим більше, що вищі форми українського національного життя в Австрії, хочби їх і знищило російське правительство, все-таки залишили би свій слід, який навіть серед найважливіших умов мусів би корисно зазначити ся на дальшій життю українського народу.

Бачило ся се виразно в часі російської окупації австрійської України. Вже сам факт, що тут Росія застала вищі форми українського національного життя, яких не було в російській Україні й до яких російські націоналісти відмовляли не тільки прав, але також і здібностей українському народови, причинив ся до зацікавлення українською справою в Росії. Коли в Росії ставило ся перешкоди розвитку цих вищих форм українського національного життя, в зайнятій Росією австрійській Україні треба було ці форми нищити, бо тут вони вже були. А сей факт істнування цих вищих форм українського національного життя не міг не будити — бодай серед якоїсь частини російського громадянства — критичного відношення до противукраїнської політики російського правительства, не міг не викликати міркувань, який шлях правильний: чи руйнувати вищі форми українського національного життя в зайнятій австрійській Україні, чи признати законність такого розвитку й не ставити йому перешкоди також у російській Україні.

Очевидно, така переоцінка вартостей відбуваєть ся загалом поволи, а в Росії, де державна власть так пригнітає громадську думку, та ще в українській справі, де політика правительства лишила глибокі сліди на політичній думці цілого громадянства, тим більше годі було ждати якоїсь рівної переміни, особливо в часі війни. Та все-таки російська преса ніколи передтим не цікавилася так українською справою, як саме в часі російської окупації австрійської України. Коли передтим про українську справу

писала сливе виключно російська противукраїнська преса, а та часть російської преси, від якої по її політично-суспільнім світогляді можна було сподівати ся оборони української справи, або зовсім мовчала або говорила про неї й по формі й по змісті дуже небагато, — тепер побіч україножерних виступів російської націоналістичної преси, як консервативної, так і ліберальної, появили ся також численні голоси в обороні українства загалом і зокрема в зайнятій австрійській Україні. Розумієть ся, ці голоси не виходили з рам російської державности, — сього й годі було-б від них ждати, — але все-таки боронили вони права українського народу до вільного національного розвитку в російській державі.

Не zostав ся без корисних наслідків для української справи в Росії також побут російських військ і російських властей в австрійській Україні. Тут вони дістали практичну лекцію українського національного життя; побачили як живий факт те, про що багато з них і зовсім не знало; переконали ся, що те, що російська противукраїнська преса представляла їм, поборюючи українські змагання в Росії, як органічну неможливість, тут живе й розвиваєть ся; пізнали вкінці всю неправдивість тверджень тої-ж преси про істнування „російського народу“ в Галичині та про силу російсько-національного руху, як також моральну нікчемність провідників того руху, яких навіть офіцер російського штабу, капітан Наркевич, редактор „Львовск-ого Военн-ого Слова-а“, публично назвав у своїм органі людьми з „рабською моралю“ й „дезертирами свого народу“.

Особливе значіння мала російська окупація австрійської України для тої української народної маси, яка прийшла сюди як російське військо, як також для тих інтелігентів „тоже-малороссов“, що прийшли сюди чи в військовім, чи в урядницькім характері. Ся українська маса, з сильним українським етнографічним почуттем, одначе не перетопленим на українську національну свідомість, побачила тут зовсім новий для себе світ, живий організм укра-

їнського національного життя, що розкрило перед нею можливості, про які вона, як думала, то, хіба тільки в мріях.

Тай російські полонені української народности вернуть з Габсбурзької монархії до своєї держави не ті, що понали в полон. Завдяки приналежності части української землі до Габсбурзької монархії й тим вищим формам національного життя, які тут виробив український нарід, їм також відкривають ся очі на українську національну справу й їх обов'язки перед нею.

Як по словам римського поета полонена Греція своєю культурою полонила свого побідника-Рим, так австрійська Україна, залита російською інвазією, своїми вищими формами українського національного життя принесла користь українській справі в Росії.

Навіть якби було доведено ся австрійській Україні зостати ся під російським пануванням, якби її вищі форми українського національного життя були знищені, все-таки вони були-б зоставили слід, який мав би значінне для розвитку української справи в Росії.

Тим більше тепер, коли австрійська Україна знов вільна від російської інвазії, треба сподівати ся, що українська справа, завдяки розвиткови вищих форм українського національного життя в австрійській Україні, вийде з теперішньої світової війни побідно, що український нарід через сю війну значно наблизить ся до здійснення свого ідеалу Вільної України.

IX. Війна й будучність України.

Як Росія проголосила війну против Австро-Угорщини перше всього війною за довершення „збирання російських земель“ через завоювання австрійської України, — так український нарід привитав війну Австро-Угорщини й Німеччини проти Росії як війну за визволення України зіпд російського пановання. Висловила се в імени українського

народу в Галичині „Головна Українська Рада“, міжпартійна організація всіх українських партій Галичини, утворена з вибухом війни для ведення справ української національної політики в часі війни. Висловив се в імені російської України „Союз визволення України“, безпартійна організація тих елементів російської України, які з вибухом війни побачили можливість здійснення ідеалу Вільної України через відірвання України від Росії. Заступає сей клич „Загальна Українська Рада“, міжпартійна організація всіх українських партій австрійської України та „Союза визволення України“, покликана до життя для ведення справ всеукраїнської політики в часі теперішньої війни.

І так завоювання австрійської України та прилучення її до Росії з одного боку й визволення України зіпд російського пановання й утворення української держави з другого, — се ті воєнні цілі, які виставлено в теперішній війні щодо України.

* * *

В звязку з сим треба звернути увагу на різницю між воєнними цілями Росії й центральних держав. Росія, вважаючи австрійську Україну російською землею, завоювання її та прилучення до свого державного організму поклала собі за головну й безпосередню ціль війни. З того деякі круги українського громадянства роблять поспішний вивід, що так само головною й безпосередньою воєнною цілю центральних держав є визволення російської України й утворення української держави; коли-ж воєнні події не потверджують їх надій, вони попадають у розчарованне.

Тимчасом реальна оцінка положення говорить нам, що визволення російської України не грає такої ролі в воєнній програмі центральних держав, як завоювання австрійської України в воєнній програмі Росії. Вже те, що коли Росія вважає австрійську Україну частию своєї національної території й, завоювавши її, просто прилучила-б її до свого державного організму, то центральні держави ані не мо-

жуть дивити ся на російську Україну як на свою національну територію, ані не могли-б її на випадок зайняття зробити просто частию свого державного організму, — вже те ясно вказує на різницю між воєнними плянами Росії щодо австрійської й центральних держав щодо російської України.

Головною й безпосередньою цілю центральних держав у теперішній війні є таке ослаблення Росії, щоб забезпечити собі корисний і тривкий мир. Що найпевнішим способом до сього є відібравне від Росії української території, на се вказують не тільки з українського боку, але розуміють се також політичні круги центральних держав. Однак сей спосіб, хоч найпевніший, то також найтрудніший до здійснення. І тому не виключене, що центральні держави не підуть так далеко в здійснюванню своїх воєнних плянів.

Хто сподівав ся від теперішньої війни визволення цілої України від Росії й утворення української держави, тому очевидно важко з сим погодити ся. Але тямити треба що війну проти Росії веде не Україна, тільки центральні держави, які ведуть її не в українськім, тільки в своїм власнім інтересі. Інтереси України мають на увазі центральні держави лиш настільки, наскільки вони лежать на лінії їх інтересів, подібно, як вище названі українські організації тому стали в сій війні по стороні центральних держав, бо на їх думку перемога центральних держав над Росією лежить в інтересі України.

* * *

Чого жде український нарід від переможної війни центральних держав, се означила „Загальна Українська Рада“ в своїй програмовій заяві з 12 мая 1915 р. *, в якій домагаєть ся уконститування австрійської України як окремого

* Див. „Programmatische Erklärung des Allgemeinen Ukrainischen Nationalrates“ з 12 мая 1915 (друковано як рукопис).

автономного українського коронного краю Австрії й утворення самостійної української держави з української території, відвойованої центральними державами від Росії.

З огляду на те, що підставою домагання утворення української держави є відвойовування російської України, як не в цілості, то хоч в такій частині, щоби з неї можна було утворити здібний до життя державний організм, про сю справу можна говорити тільки в зв'язку з відповідними воєнними подіями. Правда, армії центральних держав стоять уже на території російської України, однак поки-що не посунулися вони так далеко, щоб можна було говорити про зорганізоване здобутої ними української території в окрему державу.

Тому в теперішній хвилині можна реально говорити тільки про здійснення тієї частини програми „Загальної Української Ради“, яка відноситься до австрійської України: про утворення автономного українського коронного краю в Австрії. Означало-б це поділ дотеперішнього коронного краю Галичини на польську й українську територію, такий самий поділ дотеперішнього коронного краю Буковини на українську й румунську територію й уконституування цілої української території Австрії в окремий автономний край.

Наскільки центральні держави не відвоювали-б від Росії стільки української території, щоб можна було думати про утворення окремої української держави, одиноким рішенням питання, що зробити з відвоюваною від Росії українською територією, було-б з'єднання її з дотеперішньою українською територією Австрії в один правно-політичний організм — український автономний край Австрії.

Х. Польські змагання щодо українських земель.

Коли з кінцем 1880-их і з початком 1890-их років, в зв'язку з тодішнім напруженням відносин між Австро-Угорщиною й Росією та Бісмарківським проєктом відірвання

України від Росії, серед українського громадянства не тільки в Австрії, але й у Росії живійше заворушила ся політична думка сепаратизму від Росії на австрофільській основі, Драгоманів, критикуючи сю думку як нереальну, писав:

„Навіть при побіді Австрії над Росією саме галицькі Українці не виграють нічого, навіть з національного боку. Сподівати ся, щоб навіть велика європейська коаліція, — в котрій в усякім разі не буде Франції, а може й Англії, — могла відірвати від Росії всі українські землі по Дні і Кубань, може тільки божевільна або дитинська фантазія. Увесь „поділ Росії“, який можна припустити, може обійти ся на тому, що від Росії відірвуть Царство Польське, Бесарабію й яку блідочку землі на Волині й Поділля. Так саме тоді національність Українців заплатити кошти сього поділу, бо в Бесарабії подністрових Українців віддадуть на румунізацію, а коли Царство Польське злучать з Галичиною й назвуть цілий край Королівством Польським, то Поляки стануть там у такій більшості против Українців, що Українцям буде ще важше встоювати за себе ніж тепер. Блідочка Волині й Поділля не змінить пропорції“ *.

Небезпека, про яку писав тоді Драгоманів, не минула й досі.

Як тільки вибухла теперішня війна, та часть польського табору, яка стала по стороні центральних держав, сподіваючи ся від їх побіди відбудовання польської держави, розпочала широку політичну акцію серед міродатних кругів центральних держав за відбудованням Польщі в історичних границях, себто, щоби в склад плянованої польської держави ввійшли всі українські, білоруські й литовські землі, про долю яких наслідком своєї побіди над Росією рішатимуть центральні держави. Се польське домагання популяризує в політичнім світі центральних держав цілий ряд публі-

* Львівський „Парод“, ч. 2 з 15 січня 1891 р. Статя п. з. „Неполітична політика“.

кацій*, а після здобуття Варшави виступив з ним офіційно голова польського „Начального Національного Комітету“ („Naczelny Komitet Narodowy“), міжпартійної організації тої часті польського табору, що стала по стороні центральних держав, др. Владислав Леопольд Яворський, оголошуючи в польській пресі програмову заяву**, в якій домагається утворення польської держави з „неподільного Королівства“ й „неподільної Галичини“.

В міру дальших поступів офензиви армій центральних держав розширяють Поляки границі плянованої польської держави на Холмщину, Волинь, Поділля і т. д. аж по Дніпро.

Отже не тільки українські землі, відвойовані центральними державами від Росії, мали-б дістати ся під пляновану Польщу, але сій плянованій польській державі мала-б також Австрія відступити всю свою українську територію. Словом, те, чого перед 25 роками бояв ся Драгоманів, мало-б тепер по польським домаганням у цілості здійснити ся. З побідної війни центральних держав з Росією мало-б вийти не визволення України, тільки привернення стану зперед першого поділу Польщі, себто поділ панування над українським народом і його землею між його двох історичних ворогів, Польщу й Росію.

Щодо правно-державних форм, в яких мала-б бути відбудована польська держава, в початках війни переважала в австрофілській часті польського табору думка утворення самостійної польської держави. Одначе з огляду на те, що годі було думати, щоб Австрія зрікла ся Галичини для тої самостійної польської держави, опісля взяла верх думка, щоб відбудованне Польщі оперти о Габсбурвську монархію. Як тепер Габсбурвська монархія являєть ся союзом двох дер-

* Найважливіші з них обговорені в моїй праці „Війна і польська політична думка“ (Львів 1916), як також у моїх німецьких працях: „Wie die Polen ihre Freiheit verstehen“ (Berlin 1915) і „Wie die Polen Freiheit Anderer verstehen“ (Berlin 1916).

** Див. краківські дневники „Czas“ і „Nowa Reforma“ з 8 серпня 1915.

жав, Австрії й Угорщини, так на будуче мала-б вона творити союз трьох держав, Австрії, Угорщини й Польщі. Австрія, що правда, через відступлення Галичини для Польщі стала би слабша, але ся втрата австрійської держави не була би втратою Габсбурзької династії й монархії; навпаки, династія й монархія зискали-б ще одну державу, Польщу.

На випадок, якби перебудови Габсбурзької монархії на союз трьох держав з якихсь причин не можна було перевести (а саме числять ся Поляки з опором Угорщини, яка все стояла на тім, що вона під правно-державним оглядом має творити половину Габсбурзької монархії, а не якусь меншу часть, напр. третину), лежить у польським пляні така перебудова Австрії, щоб вона супротив Угорщини творила одну державу, натомісць у своїм нутрі розпадала ся на два рівнорядні державні організми: Австрію й Польщу.

І так Поляки стоять на тім, що в кождім разі повинна бути відбудована польська держава, то значить, що Польща має бути окремим державним організмом, а не провінцією вищої державної цілості, та що та польська держава повинна обіймати також усі ті українські землі, якими розпоряджатимуться центральні держави, отже австрійську Україну й українську територію, відвойовану від Росії.

Що Поляки ведуть у політичнім світі центральних держав інтензивну акцію в користь свого пляну відбудовання польської держави, видно хочби з того, що один з визначних мадярських політиків, бувший угорський міністер гр. Юлій Андраші, заявив ся і в пресі і в угорськім парламенті за відбудованням польської держави через злучення польських земель, відвойованих від Росії, з Галичиною в одну правно-державну цілість*.

У своїх змаганнях щодо українських земель Поляки весь час старали ся українську справу обезцінити, представ-

* Перша з його статей у „N. Fr. Presse“ покриваєть ся в цілості з заявою п. Яворського.

ляючи себе садиноким поважним політичним чинником на українських землях колишньої польської держави, а український нарід елементом політично і незрілим і непевним, який настільки звязаний племінними й культурними звязками з Росією, що все тягнутиме до неї.

Коли-ж українська справа, не вважаючи на польські заходи проти неї, все-таки здобула собі зрозуміння в політичному світі центральних держав, Поляки нагло змінили свою тактику й виступили в ролі опікунів українства, яким центральні держави повинні й на далі віддати опіку над українським рухом. П. Фельдман у своїй праці „Die Zukunft Polens und der deutsch-polnische Ausgleich“ в полемічному виводі против українського становища й п. Яворський у своїй цівофіціальній заяві, поміщеній у 1 числі „Polnische Blätter“ (з 1 жовтня 1915), нового польського журналу, заложеного в Берліні для пропаганди відбудовання Польщі в політичному світі Німеччини, заявляють*, що як Галичина під польським правлінням була досі огнищем нормального українського життя, так і на будуче „український Пісмонт“ повинен знаходити ся в плянованій польській державі; Польща повинна стати й тільки вона може стати тою державою заходу, на яку повинна оперти ся Україна в боротьбі за своє національне існування проти Росії. „Український Пісмонт“ у відбудованій Польщі полягав би на думку названих польських політиків на тім, що український нарід у польській державі одержав би національно-культурну автономію.

Таким чином побідна війна центральних держав проти Росії повинна на польську думку повернути колесо історії щодо українського народу назад і привернути стан зперед поділів польської держави: поділ України між Польщею й Росією.

* Сі польські заяви обговорені в моїх згаданих працях „Війна і польська політична думка“ і „Wie die Polen Freiheit Anderer verstehen“.

XI. Російсько-український і польсько-український спір у теперішній війні.

Теперішня війна вивела на арену інтернаціональної політики історичний спір України з її обома сусідами: Росією й Польщею, віддаючи його рішення в руки центральних держав, а саме в тім розумінню, що тільки перемога центральних держав над Росією може принести основні зміни в положенню України, як супроти Росії, так і супроти Польщі.

Рішення спору України з Росією залежить у своїй основі від воєнних успіхів центральних держав: скільки української землі відберуть вони від Росії, настільки український нарід буде увільнений від російського панування.

Та тут саме зачинається польсько-український спір: до відібраних від Росії українських земель підносять свої претенсії Поляки — з того титулу, що ті землі належали якійсь час до польської держави.

В воєнній часі найкраще видно, що т. зв. „історичні права“ не мають ніякого реального значіння. Вони опираються на фактах, які перестали існувати; коли-ж війна не спиняється перед фактами, які досі існували, то факти, які вже давно відійшли в минулість, тим більше не можуть уважатися реальною силою, з якою треба рахувати ся. Колиб українські землі мали вернути під пляновану польську державу з тої причини, що вони належали до польської держави, яка вже давно перестала існувати, то з тої самої причини вони перше всього не повинні-б бути відірвані від Росії, панування якої над ними є історичним фактом, і з тої самої причини не повинно бути мови про будовання Польщі, бо сим порушується „історичні права“ тих держав, які поділили ся польською державою й панують на польських землях.

Коли-ж поминемо „історичні права“, то одиноким реальним аргументом у користь польського домагання є інтерес плянованої польської держави, яка, відбудована в історичних границях, була-б без порівняння могутнішою, ніж

в етнографічних границях польського народу, та зокрема інтерес польських меншостей, розсипаних по українській землі наслідком колишньої приналежності її до польської держави, які тільки тоді зможуть удержати ся на становищі пануючого елемента, коли українські землі входили-б у склад польської держави, инакше-ж мусіли би вдоволити ся становищем національних меншостей.

Зазначивши, що таке розуміння польського інтересу ані не відповідає новочасним політичним ідеям національної свободи, ані, — як показує весь новочасний розвиток у національній справі, який веде до усамотійнювання народів, — не дасть ся здійснити, звернемо увагу передовсім на те, що воно є зовсім нереальне, бо Польща не є самостійною державною силою, яка стояла-б зі своїми засобами за таким розумінням польського інтересу.

Коли-ж Поляки приходять до центральних держав з домаганням, щоб ті в розумінню польських інтересів стали на польським становищі, то не вистане сказати, що сього вимагає польський інтерес, тільки треба оправдати ті польські домагання також аргументами, які доказали-б, що сей польський інтерес заслугує на опіку центральних держав.

Такі аргументи можуть бути двоякі: ідеалістичні й реалістичні.

Ідеалістичні аргументи промовляють рішуче проти польських змагань щодо українських земель. Коли всі народи мають однакове право до свободного, самостійного, незалежного життя, то й український нарід має таке саме право на самостійність і незалежність, як Поляки. І влучення українських земель до польської держави було-б ярким порушенням сього права українського народу.

Реалістичні аргументи Поляків за влученням українських земель до плянованої польської держави можна звести до того, що се лежить, як в інтересі українського народу, якому Польща дала-б опору в боротьбі за національне існування проти Росії, так і в інтересі центральних держав.

Розгляньмо найперше, який інтерес мають в українським питанню центральні держави. З огляду на те, що Росія являєть ся історичним ворогом України, можуть вони рахувати, що коли Україна при їх помочи визволить ся зпід Росії й досягне політичну самостійність, яка дасть їй змогу свобідного розвитку, — то перш усього сей факт сам собою так ослабив би Росію, що вона перестала-б бути небезпечна для центральних держав, а далі Україна, маючи проти себе Росію, мусіла-б у міждержавнім укладі сил стояти по стороні центральних держав.

Чи сей інтерес центральних держав був би забезпечений через влучення відібраних від Росії українських земель до плянованої польської держави? Найкращу відповідь на се питання дає нам історія, яка вчить, що Польща була саме тою силою Заходу, яка загрожувала Україні й сим відвертала її від Заходу та примушувала шукати опертя на Сході, в союзі з Московщиною. Що сей історичний характер Польщі в відношенню до України досі не змінив ся, про се найкраще свідчать вище зазначені польські змагання щодо українських земель. Привернути Україну до Заходу, звязати її інтереси з інтересами центральних держав можна тільки тоді, коли, визволивши її зпід Росії, забезпечить ся її також перед тими польськими змаганнями.

Признання українському народови в границях польської держави національно-культурної автономії чи навіть політичної автономії української території зовсім не було-б таким забезпеченням. Український нарід усе-таки був би залежний від польського елемента, який, — як учить історія польсько-українських відносин не тільки в польській державі, але також по упадку її в Галичині, — всі свої сили звертав би на те, щоб розростати ся українським коштом.

Але якби навіть допустити таку утопію, що Поляки змінили би своє дотеперішнє відношенне до українського народу та стали би взірцем народу, який шанує національну індивідуальність иншого народу, то се все-таки не змі-

нило би справи. Поляки все-таки були-б народом суверенним, державним, а Українці народом, залежним у своїм національнім життю від польського народу.

Поминувши те, що положення, яке Поляки обіцяють українському народові в плянованій польській державі, він осягнув би з часом також у Росії, яка також, коли не розпадеться ся на свої природні, історичні й національні часті, мусить перемінити ся в державу національностей, — велику роль грає тут також моральне самопочуття українського народу.

Від Польщі увільнив його поділ польської держави й тепер він бореть ся з останками польського панування, які являють ся наслідком колишньої приналежності його до польської держави. З побідою центральних держав у теперішній війні звязує він надію визволення зпід Росії, як також усунення тих останків польського панування. Коли-ж замість того відібрані від Росії українські землі були-б волею центральних держав влучені до польського державного організму, то се означало-б розбиття всіх надій українського народу, який не на те хоче визволити ся зпід Росії, щоб на його землі могла повстати наново Польща, тільки щоб осягнути незалежність.

Таким чином здійснення польських змагань щодо українських земель, відібраних від Росії, потягнуло-б в собою повне банкруцтво тої політичної думки в українським народі, що він зможе при помочи центральних держав осягнути політичну самостійність. Зі становища інтересів центральних держав означало-б се безвиглядність політики, яка змагає до ослаблення Росії.

Деякі німецькі політики (напр. Дельбрік, Шмоллер) сподівають ся, що коли Польщі віддати українські землі, то вона, примушена звернути ся фронтом проти Росії, яка тих земель не відречеть ся, тим самим мусітиме жити в згоді з Німеччиною й погодити ся з фактом приналежності часті польських земель до Німеччини. Отже українські землі мали-б бути для Польщі компензатою за польські землі Ні-

меччини, — думка, яку шильно зміцнюють серед німецьких кругів польські політики, обіцяючи жити в вічній згоді з Німеччиною.

Що Поляки, знаючи, що Німеччина не зречеться своїх польських земель, зрікаються їх за ціну відбудовання польської держави, се зовсім зрозуміле. Однак в міждержавних відносинах мають значіння не обіцянки й зобов'язання, тільки інтереси й уклад сил.

В сій справі для Німеччини особливо поучаючим прикладом являється Франція. Саме Бісмарк думав, що коли Франція дістане компенсації иншого роду, то зречеться думки про відібрання Ельзасу й Лотарингії, та в тій думці поміг Франції стати могутньою колоніяльною державою. Однак се мало такий наслідок, що Франція не тільки не зреклася ідеї реваншу, а натомість колонії стали для неї новим джерелом сили, яку вона звернула проти Німеччини.

Невжеж німецькі політики можуть мати запоруку, що Польща не обернула-б тої сили, яку дало-б їй панування над українськими землями, проти Німеччини?!

Таким чином ані безпосередній інтерес Німеччини (забезпечення перед польською ірредентою), ані посередній інтерес центральних держав (ослаблення Росії через виволочення України) не лежить на лінії польських змагань щодо українських земель, відірваних від Росії; навпаки, польські змагання й інтереси центральних держав виключаються тут взаїмно.

Доказувати, що ті польські змагання противляться інтересам українського народу, здається, не треба. В інтересі українського народу лежить визволитися не тільки зіп-д російського панування, але також усунути останки польського панування на українській землі.

Наскільки теперішня війна не дасть основ до утворення окремого українського державного організму, в інтересі українського народу лежить, щоб уся українська територія, яка буде в розпорядимості центральних держав, отже а-

стрійська Україна й пограничні землі, відібрані від Росії, утворила правно-державну цілість у рамках австрійської держави.

Влучення сеї території до польської державної формації, побіч вище зазначених наслідків, як для української справи, так і для центральних держав, потягнуло-б за собою з одної сторони ослаблення Австрії, в другій той наслідок для інтересованої української території, зокрема для австрійської України, що вона замість користей приналежності до економікованої держави західно-європейського типу, якою є Австрія, мусіла би зносити всі від'ємні наслідки приналежності до держави, яка тільки-но формується, обтяжена такою спадщиною, як історичні польські хиби та сліди російського панування.

ХІІ. Закінчення.

Ми бачили, як від часу, коли з одного боку Австрія стала конституційною державою, а з другого Росія виступила з особливими репресіями против українства, Галичина була тою частию української землі, де могли розвивати ся вищі форми українського національного життя, де зусиллями цілої України повстало огнище українського національного життя для цілої України.

Спричинила се приналежність сеї частини української землі до держави західно-європейського типу, держави, якої конституційний лад числив ся з існуванням більше національностей у державі, держави, для якої існує тільки один шлях успішного розвитку: стати державою рівноправних, на правно-державній основі зорганізованих народів.

Завдяки приналежності до Австрії ся частина української землі могла стати огнищем нормального національного життя українського народу, живим свідомством здатності українського народу до самостійного життя.

Се значіння сеї частини української землі для цілої України звернуло на себе увагу Росії, яка не могла погодити ся з тим, аби частина української землі знаходилася поза її

границями в умовах корисних для українського національного життя, бо се перешкоджало її плянам щодо України. І готовлячи ся до війни з Габсбурзькою монархією, до війни, яка пасувала ся як неминуха конечність на ґрунті міждержавних відносин, Росія поставила собі за першу й найближчу ціль здобути австрійську Україну, щоб могли обняти своєю політикою щодо України весь український нарід.

Значінне володіння Україною для Росії як великодержавної могутности з одного боку й історичне противенство між Україною та Росією, при зрості української національної свідомости, з другого, склали ся на інтернаціональне значінне української справи, яке полягає на тім, що Україна, визволена зіпд російського панування й поставлена в умови політичної самостійности, стала-б на сході Європи першорядним чинником міждержавної рівноваги, загрожуваної досі Росією.

Наскільки теперішня війна не доведе до визволення України зіпд Росії, в інтересі держав, загрожених Росією, лежить, щоб як найбільша часть української землі знаходилася поза границями Росії й мала умови як найбільшої політичної самостійности так, щоб українське життя в сій части української землі могло з успіхом протиставити ся противукраїнській політиці Росії й параліжувати удари, наношені українському життю в тій части України, що зостанеть ся під Росією.

Австрійську Україну люблять називати „українським Піємонтом.“ Одначе досі вона ним властиво не була, бо не доставало їй до сього умов зовсім свободного національного життя. Боротьба з останками польського панування не тільки забирала в неї багато сил, котрі в інших умовах ішли-б безпосередньо на творенне національного життя, але також дискредитувала її в очах російської України. Справжнім „українським Піємонтом“ могла би стати та часть української землі, котра знаходить ся поза границями Росії, тільки тоді, якби вона позбула ся останків польського

панування й дістала умови зовсім свободного національного життя.

Зробити се мають змогу ті держави, які розпоряджають інтересованою частию української землі, отже в першій мірі Габсбурзька монархія, а також, наскільки ходить про українські землі, зайняті тепер від Росії, Німеччина.

Що се лежить в їх інтересі, се ми виказали вище; сей їх інтерес істнуватиме доти, доки грозитиме їм російська небезпека, або, доки вони з тою небезпекою, замість старати ся усунути її, не помирять ся.

Таким чином інтереси центральних держав сходять ся з інтересами українського народу.

Відповісти сим обоюстороннім інтересам можна тільки через здійснення програми, яку виставили провідники української національної політики в сій війні.

Ся програма звучить: Утворення окремого українського державного організму, опертого о центральні держави, а колиб війна не дала для сього основ, утворення з дотеперішньої австрійської України й пограничних українських земель, зайнятих від Росії, окремої української правно-державної цілості в рамках австрійської держави.

Тільки таким чином можна утворити „український Піємонт“, звернений проти Росії.

Всяке инше полагодження української справи, зокрема хочби тільки частинне здійснення польських змагань щодо українських земель, себто влучення хочби тільки якоїсь частини української землі до шляшованого польського державного організму, потягнуло-б за собою банкруцтво політичної думки визволення України при помочи центральних держав.

Розумієть ся, означало-б се тільки банкруцтво думки про один зі шляхів, якими Україна старала ся й стараєть дійти до визволення.

Український нарід, очевидно, серед нїяких умов не зречеть ся змагання до визволення й осягнення політичної самостійности та вкінці таки промостить собі шлях до здійснення свого змагання.

З М І С Т.

	Стр.
I. Вступ	3
II. Політичне положення українського народу в Росії й Австрії	5
III. Національний розвиток російської й австрійської України	10
IV. Участь російської й австрійської України й їх обопільні відносини в українськiм національнiм відродженнi	22
V. Розвиток думки про самостійність України	27
VI. Австрійська Україна й Росія	31
VII. Війна за австрійську Україну	39
VIII. Значіння австрійської України в часі російської окупації для україн- ської справи в Росії	42
IX. Війна й будучність України	45
X. Польські змагання щодо українських земель	48
XI. Російсько-український і польсько-український спір у теперішній війні .	53
XII. Закінчення	58

Поправка помилки.

На стор. 20, 3 рядок з горн замість „становило“ має бути „спиняло“.

Видання Союзу визволення України.

I. По українськи:

- 1— 2. **Тарас Шевченко.** Кобзарь. Вибір поезій. Випуск I і II. Відень 1914—15. Ціна кожного вип. брош. 1 кор., в оправі 1 кор. 40 сот.
3. **В. Дорошенко.** Півтораєста літ української політичної думки. Короткий огляд. Відень, 1914, Ціна 10 сот. (Вичерпане).
4. **Букварь** (для полонених Українців). Царгород, 1914. З друкарні Союзу. Ціна 4 сот.
5. **Відомости про російську Україну.** (Січовим Стрільцям), Царгород, 1915. З друкарні Союзу. Ціна 15 сот.
6. **Проф. М. Грушевський.** Як жив український народ. Коротка історія України. З малюнками і картою України. Царгород, 1915. Ціна 50 сот.
7. **Б. Заклинський.** Що треба знати кожному Українцеві? З малюнками. Відень, 1915. Ціна 20 сот.
8. **Др. Бол. Левицький.** Як живеть ся українському народови в Австрії. Відень, 1915. Ціна 20 сот.
9. { **Б. Лепкий.** Чим жива українська література? } Відень, 1915.
 { **В. Сімович.** Короткий огляд укр. літератури. } Ціна 20 сот.
10. **Сім пісень.** Гостинець для українських воїнів. Відень, 1915. З малюнками і нотами. Ціна 20 сот.
11. **Др. В. Старосольський.** Національний і соціальний момент в українській історії. Відень, 1915. Ціна 10 сот.
12. **В. Темницький.** Українські Січові Стрільці. Відень, 1915. Ціна 30 сот.
13. **Холмицина.** Короткий нарис. Львів, 1915. Ціна 30 сот.
14. **Др. Л. Цегельський.** З чого виникла війна та що вона нам може принести. Відень, 1915. Ціна 20 сот.
15. **Др. Л. Цегельський.** Самостійна Україна. Звідки взяли ся і що значать назви „Русь“ і „Україна“. З картою України. Відень, 1915. Ціна 30 сот.
16. **Т. Шевченко.** Великий Лях. З передмовою й поясненнями д-ра В. Сімовича. Відень, 1915. Ціна 30 сот.
17. **Др. Б. Барвінський.** Звідки пішло ім'я „Україна“? Відень, 1916. Ціна 20 сот.
18. **Краснов.** Що тепер дієть ся в Росії? Відень, 1916. Ціна 10 сот.
19. **Др. М. Лозинський.** Галичина в життю України. Відень, 1916. Ціна 60 сот.
- 20— 22. **Українські колядки.** Вид. 3. Відень, 1916. Ціна 20 сот.
23. **На переломі.** Пам'яткова книжка і Календарь Союзу визволення України на 1916 рік. Відень, 1916. З численними малюнками. Ціна 1 кор. 50 сот.
24. **М. Возняк.** Наша рідна мова. (З поутрегами). Відень, 1916. Ціна 10 сот.
25. **Проф. др. І. Шишманов.** Роля України в болгарськім відродженню. (Вплив Шевченка на болгарських поетів передвізвольної доби). Відень, 1916. Ціна 20 сот.
26. **Проф. др. Ст. Томашівський.** Церковний бік української справи.

Друкують ся:

27. О. Кириленко. Українці в Америці.
28. Др. І. Крип'янович. Українське військо. Короткий історичний нарис. З численними малюнками.
29. Др. Л. Цегельський. Русь-Україна і Московщина-Росія.
30. Бол. Дорошенко. Українство в Росії. Короткий нарис новітнього українського руху. (З портретами).
31. Др. О. Назарук. Слідами Українських Січових Стрільців. З численними малюнками.
32. Др. Е. Левицький. Листя з Німеччини.
33. Галицько-володимирське князівство. Короткий історичний нарис.
34. З полону. Збірник поезій полонених Українців.
й інші.

II. По німецьки:

1. Prof. M. Hruschewskyj. Ein Überblick der Geschichte der Ukraina (короткий огляд історії України). Відень, 1914. (Вичерпане).
2. Prof. M. Hruschewskyj. Die ukrainische Frage in ihrer historischen Entwicklung. (Українська справа в її історичнім розвитку). Відень, 1915. Ціна 50 сот.
3. G. Cleinow. Das Problem der Ukraina. (Українська проблема — про умови самостійної укр. держави). Відень, 1915. Ціна 20 сот.
4. Der Krieg, die Ukraina und die Balkanstaaten. Відень, 1915. Зміст: Др. Л. Цегельський, Як Росія „визволяла“ Україну; Його ж париси: Україна й Болгарія, Україна й Туреччина; відозва Союзу визволення України до балканських народів і до громадської думки Європи; Платформа Союзу. Ціна 40 сот.
5. Hofrat Dr. I. Puluj. Ukraina und ihre internationale politische Bedeutung. (Україна і її міжнародне політичне значіння). Відень, 1915. Ціна 80 сот.
6. Die Ukraine und der Krieg. Denkschrift des Bundes zur Befreiung der Ukraina. (Україна і війна. Пропагандне писмо Союзу визв. України). Мюнхен, 1915. (Вичерпане).
7. Dr. St. Rudnyzkyj. Ukraina. Land und Volk. Eine gemeinfassliche Landeskunde. (Україна. Край і народ. Загально-доступна географія України). Відень, 1916, ст. VII + 416 + VI + 6 карт + 40 малюнків. Ціна брош. 10 кор., в гарній синій оправі з золотими витисками 12 кор.

Друкують ся:

- 8-9. Prof. M. Hruschewskyj. Geschichte der Ukraina. (Історія України). Частина I-а. Від початків історії України до Козаччини. Львів, 1916. ст. VII + 224. Част. II. Від Козаччини до нашого часу. Відень, 1916 (готуєть ся до друку).
10. Dr. E. Lewickij. Galizien. (Галичина. Історичний огляд).
11. Українці під оглядом історичним, етнографічним і антропологічним. Переклад розвідок М. Костомарова, В. Антоновича і Хв. Вовка з передмовою і примітками радника двору О. Барвінського.

III. По німецьки і українськи:

Україна. Край і нарід. 40 образків з німецької книжки „Ukraina“ д-ра С. Рудницького. Титуловий рисунок п. Олени Кульчицької. Відень, 1916. Ціна 2 кор.

IV. По болгарськи:

1. М. Хрушевски. Прѣгледъ на украинската история. Софія, 1914. З картою України. (Вичерпане).
2. Др. Л. Цехелски. Не освободительница, а лютисница на народитѣ. (Какъ Русія „освобождава“ Украина). Софія, 1914. З картою України. В додатку до брошури подані відозви Союзу вияв. України до громадської думки Європи, до болгарського народу та Платформа Союзу. Ціна 50 сот.
3. Др. Л. Цехелски. Украинството нѣмка шпирга ли е? Отговоръ на русофилитѣ: Я Романчукъ и д-ръ Н. Бобчевъ. Софія, 1915. Ціна 1 К 40 сот.

V. По італійськи:

S. Rudnizkyj. L'Ucraina e gli Ucraini. (Україна і Українці). Рим, 1914. З картою України. Ціна 50 сот. (Вичерпане).

VI. По румунськи:

Rusia Țaristă — asupritoarea popoarelor. Царська Росія — гнобителька народів. Бухарешт, 1914. З картою України. Зміст: 3. Арборе, Український народ (замість передмови); Др. Л. Цегельський, Не освободителька, а гнобителька народів; До громадської думки Європи, Платформа Союзу й його відозва до румунського народу. Ціна 50 сот.

VII. По турецьки:

Україна, Росія й Туреччина. Збірник статей. З картою України. Царгород, 1915. Зміст: 1. Передмова від видавців, 2. Др. Л. Цегельський — Україна й Туреччина, 3. Проф. М. Грушевський — Короткий огляд української історії, 4. В. Дорошенко — Політичні партії на російській Україні, 5. М. Меленевський — Культурна праця Українців, 6. А. Жук — Російська Україна в числах, 7. Відозва Союзу до турецького народу, 8. Відозва його „До громадської думки Європи“, 9. Платформа Союзу. Ціна 1 кор.

VIII. По чеськи:

H. Boczkowski. Ukrajina a ukrajinská otázka. Прага, 1915. З картою України. Ціна 1 кор.

IX. По шведськи:

Dr. L. Cehelskyj. Ukraina sveriges bortglömda bundsförvant. (Україна, колишня шведська союзниця). Стокгольм, 1915. Ціна 50 сот.

X. По хорватськи:

V. Choma-Dowski. Ukrajina i Ukrajinci. Загреб, 1916. З картою України. Ціна 1 кор.

UKRAINISCHE NACHRICHTEN

(Mitteilungen d. Bundes zur Befreiung d. Ukraina)

Орган Союза визволення України.
Виходить у Відні раз на тиждень.

Одинокий український тижневник у німецькій мові всеукраїнського, самостійницького й безпартійного напрямку.

Редакція: **Wien, VIII., Josefstädterstr. 79**
II. Stiege, Tür 19. — Адміністрація: Tür 6. — Tel. 13430.

ВІСТНИК СОЮЗА ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ

.....
Орган Союза визволення України.
Виходить у Відні раз на тиждень.
.....

Одинокий український тижневник всеукраїнського, самостійницького й безпартійного напрямку.

Редакція: **Wien, VIII., Josefstädterstraße 79**
II. Stiege, Tür 19. — Адміністрація: Tür 6. — Tel. 13430.